

A Comparative Analysis of "Public Interest Claims" in US and Indian Legal Systems

Hadi Salehi^{1*}, Hossein Sharifi²

1. Assistant Professor, Department of Public Law and International Law, Faculty of Law and Political Science, University of Shiraz, Shiraz, Iran.

*Corresponding Author: Email: Hadi.Salehi@shirazu.ac.ir

2. M.A. in Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Shiraz, Shiraz, Iran.

Email: hossein.sh1364@gmail.com

ABSTRACT

Public interest litigation (PIL) emerged as a distinct form of litigation originating from the historical trajectory and legal context of the United States. Initially shaped by America's legal associations and rooted in the civil rights movements of the mid-20th century, these litigations addressed the shortcomings in traditional democratic models. They serve as a mechanism to uphold the assurances enshrined in the legal framework, such as the Sani Law, catering to classes and individuals deprived of fundamental rights and human dignity. PILs are instrumental in granting marginalized segments of society access to judicial justice, primarily focusing on the safeguarding of their fundamental rights and the rectification of legal ambiguities. Moreover, they aspire to instigate 'social change,' where the outcomes extend beyond individual cases and can be applied to similar situations,

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2024.434134.2544

Received:
6 November 2023

Accepted:
24 January 2024

Published:
4 June 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

amplifying their impact. Advocating for human rights principles stands as the underlying motive and impetus behind such petitions. Various nations, including India, have adapted and refined this litigation model to suit their distinct social contexts and legal structures. Notably, in India's legal system, the Supreme Court judges have spearheaded innovation, particularly in relaxing the stringent requirements for the plaintiff's general authority.

Keywords: Public Interest Litigation, Access to Justice, Fundamental Rights, Litigation, Comparative Public Law.

Excerpted from the M.A. dissertation entitled "The Concept and Function of Public Interest Litigation in Indian Law and the Possibility of Its Acceptance in Iranian Law", Faculty of Law and Political Science, University of Shiraz, Shiraz, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Hadi Salehi: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Supervision, Project Administration.

Hossein Sharifi: Methodology, Investigation, Resources, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Salehi, Hadi & Hossein Sharifi. "A Comparative Analysis of "Public Interest Claims" in US and Indian Legal Systems". *Journal of Legal Research* 23, no. 57 (June 4, 2024): 255-294.

Extended Abstract

Public Interest Litigation (PIL) and Public Law Litigation (PLL) have left an indelible mark on legal systems globally, with their roots deeply embedded in the mid-20th-century United States. Originating from the civil rights movements, PIL in the US emerged as a potent tool to address democratic deficiencies. The Sani Law and pivotal legislation fortified guarantees within the legal framework, emphasizing legal aid for those deprived of fundamental rights. In the US, PIL became a lifeline for marginalized groups, providing access to justice and rectifying legal ambiguities. Landmark cases like *Brown v. Board of Education* (1954) exemplify PIL's pivotal role in challenging systemic discrimination. This case, a cornerstone in the civil rights movement, led to the desegregation of American schools, setting a precedent for PIL's potential to drive societal change.

Simultaneously, PLL's historical trajectory in the US stems from the expansion of governmental powers and the need for checks and balances. As administrative agencies gained influence, citizens sought legal mechanisms, giving rise to PLL. Cases such as *Chevron U.S.A., Inc. v. Natural Resources Defense Council, Inc.* (1984) underscore PLL's role in defining the scope of judicial review over administrative decisions. This case established the Chevron deference, influencing how courts approach agency interpretations of statutes. Transitioning to India, the Supreme Court's judges played a pivotal role in adapting PIL to the country's social landscape. A landmark case, *Hussainara Khatoon v. State of Bihar* (1979), marked India's early embrace of PIL. This case addressed the deplorable conditions of undertrial prisoners, leading to their release and highlighting PIL's potential to secure justice for the vulnerable.

The evolution of PIL in India continued with the judiciary's proactive stance, exemplified by cases like *Bandhua Mukti Morcha v. Union of India* (1984). This case addressed bonded labor, showcasing PIL's adaptability to diverse socio-economic issues. Similarly, the Bhopal Gas Tragedy case (1985) demonstrated PIL's role in environmental matters, with the judiciary actively intervening to ensure justice for victims. In parallel, PLL in India addressed administrative actions impacting citizens. An illustrative case is the *Vishaka v. State of Rajasthan* (1997), where the Supreme Court laid down guidelines to prevent sexual harassment at workplaces. PLL played a crucial role in ensuring accountability and protecting fundamental rights in the administrative sphere.

Comparing the US and Indian legal systems in PIL and PLL reveals both commonalities and distinctions. The US's PIL and PLL legacy is deeply rooted in civil rights movements and administrative law, while India's trajectory demonstrates a judiciary-led evolution addressing a broad spectrum of societal

concerns. As PIL and PLL continue to evolve, cross-jurisdictional learning becomes pivotal. Cases like *Brown v. Board of Education* and *Chevron U.S.A., Inc.* offer insights into PIL and PLL's transformative potential. Similarly, India's experiences with cases like *Hussainara Khatoon* and *Vishaka* provide lessons in addressing socio-economic and administrative challenges.

In the United States, PIL's influence expanded with cases like *Roe v. Wade* (1973), which affirmed a woman's right to choose abortion, and *Obergefell v. Hodges* (2015), recognizing same-sex marriage. These cases showcase PIL's ongoing role in shaping societal norms and challenging traditional legal perspectives.

In India, PIL continued to address pressing issues. In *M.C. Mehta v. Union of India* (1986), the judiciary intervened in response to public interest, leading to the closure of hazardous industries in Delhi. The *2G Spectrum* case (2012) demonstrated PIL's role in combating corruption, resulting in the cancellation of telecom licenses.

In the realm of PLL in the US, *National Cable & Telecommunications Association v. Brand X Internet Services* (2005) further refined the *Chevron* deference, impacting the judiciary's approach to regulatory decisions in the rapidly evolving field of telecommunications.

India's PLL landscape expanded with cases like *State of Karnataka v. Union of India* (2018), where the judiciary addressed inter-state water disputes, showcasing PLL's crucial role in resolving complex administrative issues.

The comparative analysis between the US and Indian legal systems regarding PIL and PLL reveals both similarities and differences. While the advocacy for public interest remains consistent, variations exist in application, scope, and adaptability. The US's PIL and PLL legacy is rooted in civil rights movements and administrative law, while India's trajectory demonstrates a judiciary-led evolution addressing a broader spectrum of societal concerns.

As PIL and PLL continue to evolve, this comparative analysis provides insights into their adaptability and effectiveness in addressing contemporary global challenges. It also underscores the potential for cross-jurisdictional learning and the exchange of best practices to fortify the roles of PIL and PLL in safeguarding public interest and fundamental rights across diverse legal landscapes.

In conclusion, PIL and PLL's historical journey from the US to India reflects their transformative impact on legal systems. A closer examination of landmark cases enriches our understanding of their application and societal outcomes.

The continued evolution of PIL and PLL underscores their adaptability in addressing contemporary challenges on a global scale.

مطالعه تطبیقی مفهوم‌شناسی ارکان ماهوی و کارکرد «دعاوی منفعت عمومی» در نظام‌های حقوقی ایالات متحده آمریکا و هندوستان

هادی صالحی^۱، حسین شریفی^۲

۱. استادیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

*نویسنده مسئول: Hadi.Salehi@shirazu.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

hossein.sh1364@gmail.com

چکیده:

دعای منفعت عمومی در مفهوم خاص خود، دعوی است که به همت اتحادیه‌های وکلا در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا ابداع شده است و ریشه‌های تاریخی آن را از قرن نوزدهم و جنبش معاضدت حقوقی تا مبارزات جنبش‌های حقوق مدنی در میانه قرن بیستم می‌توان یافت. این دعاوی، تقص دموکراسی‌های مبتنی بر الگوی کلاسیک را برطرف می‌سازند که در آنها، دموکراسی ابزاری برای کشف و اعمال اراده اکثریت است. همچنین تضمینی برای بازپس‌گیری وعده‌های تضمین‌شده در قانون اساسی و اعاده کرامت انسانی برای اقشار و افرادی است که از حقوق بنیادین و کرامت انسانی خویش محروم شده‌اند. ماهیت این دعاوی را می‌توان دسترسی به عدالت قضایی معطوف به یافتن ضمانت اجرایی برای حقوق بنیادین اقشار محروم و حاشیه‌ای جامعه دانست و کارکرد آن، اصلاح قوانین و رویه‌ها، برطرف کردن خلأهای قانونی و در نهایت ایجاد «تغییر اجتماعی» است؛ آن‌چنان‌که نتیجه دعوا، برای سایر افراد مشابه

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2024.434134.2544

تاریخ دریافت:

۱۵ آبان ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۴ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۵ خرداد ۱۴۰۳

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

در وضعیت فرد دادخواه دعاوی منفعت عمومی نیز قابل تعمیم و اعمال است و تأثیر آن فراتر از پیروزی در آن پرونده مشخص است. در این دعاوی، حمایت و ترویج اصول حقوق بشر علت محرک و غایت دادخواهی است. سایر کشورها نیز متناسب با وضعیت اجتماعی و نظام حقوقی خود، اگرچه با صورت‌های متفاوت، آن را به کار گرفته و توسعه و تحول بخشیده‌اند. در نظام حقوقی هندوستان، قضات دیوان عالی این کشور میان‌دار ایجاد و توسعه این دعاوی بوده‌اند و نوآوری آنها به‌ویژه در از میان برداشتن الزامات و مقررات کلاسیک احراز سمت و ذی‌نفعی دادخواه قابل توجه به نظر می‌رسد.

کلیدواژه‌ها:

دعاوی منفعت عمومی، دسترسی به عدالت، دادخواهی حقوق بنیادین، دعاوی مؤثر، حقوق عمومی تطبیقی.

برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «مفهوم و کارکرد دعاوی منفعت عمومی در حقوق هندوستان و امکان‌سنجی پذیرش آن در حقوق ایران»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

هادی صالحی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نظارت، مدیریت پروژه.
حسین شریفی: روش‌شناسی، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

صالحی، هادی و حسین شریفی. «مطالعه تطبیقی مفهوم‌شناسی ارکان ماهوی و کارکرد «دعاوی منفعت عمومی» در نظام‌های حقوقی ایالات متحده آمریکا و هندوستان». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۷ (۱۵ خرداد ۱۴۰۳): ۲۵۵-۲۹۴.

مقدمه

دغدغه و نگرانی نسبت به اعمال قدرت سیاسی همواره یکی از موضوعات محوری در مباحث علوم اجتماعی بوده است. بررسی شرایط و ابزارهایی که این اعمال قدرت را محدود و مقید می‌سازند، یکی از مهم‌ترین ارکان علم حقوق و به‌طور ویژه شاخه حقوق عمومی است. در این راستا، امروزه ترویج مؤلفه‌های حاکمیت قانون و ارکان حکمرانی دموکراتیک از جمله مهم‌ترین ابزار جوامع برای ایجاد ساختارهای حقوقی و اجتماعی باثبات و کارآمد به شمار می‌آید. از جمله ابتکاراتی که از جلوه‌های این نظریات شناخته می‌شود، «دعای منفعت عمومی» است که از سویی با فراهم کردن بستر و مسیری قانونی برای شهروندان عادی به‌منظور اعتراض و به چالش کشیدن سوءاستفاده‌ها، تصمیمات و اقدامات ناعادلانه یا آسیب‌رسان مقامات و نهادهای حکمران به‌منظور نظارت، کنترل و محدودیت قدرت سیاسی گام برمی‌دارد و از سویی دیگر، حاکمیت قانون را به‌عنوان عنصر اساسی حکمرانی شایسته ترویج می‌کند؛ زیرا به افراد و گروه‌ها این اختیار را می‌دهد که نه‌تنها در مواردی که حقوق شخصی آنها نقض شده است، بلکه در شرایطی که منافع عمومی گسترده‌تری نیز در خطر است، به صلاحیت دادگاه استناد کنند. دعای منفعت عمومی از این طریق حاکمیت قانون را با گسترش دامنه خود تقویت می‌کند و تضمین‌کننده این اصل است که نه‌تنها منافع فردی، بلکه منافع عمومی جامعه نیز توسط ضمانت اجرای قضایی پشتیبانی می‌شود و حقوق بنیادین افراد، در معرض نقض و تضییع قرار نخواهد گرفت.

دعای منفعت عمومی در معنای عام، شامل آن دسته از دعای می‌گردد که به‌منظور یافتن راه‌حلی قانونی برای محافظت از نفع عمومی مردم نزد مقام قضایی اقامه می‌گردد. اما در مفهوم خاص خود، «Public Interest Litigation» اصطلاحی است که برای نخستین بار در ایالات متحده آمریکا برای اشاره به روند قضایی - اجتماعی پرونده‌هایی خاص مورد استفاده قرار گرفت که حداقل سه رکن اساسی «دسترس به عدالت»،^۱ «دادرسی معطوف به حقوق بنیادین»^۲ و «دعای مؤثر»^۳ را در برمی‌گرفت.^۴ بهره‌گیری از این الگو در سایر نظام‌های حقوقی نیز گسترش یافته است^۵ و اکنون بیش از ۵۰ کشور، از جمله کانادا، استرالیا، نیوزلند، برزیل، کنیا، آفریقای جنوبی و هندوستان، به‌تناسب مختصات حقوقی و

1. Access to justice

2. Fundamental Rights

3. Impact Litigation

4. Powell, John A., "Righting the Law: Seeking a Humane Voice", *West Virginia Law Review*, 96, (1993), 333.5. Joseph Otteh, *Litigating for Justice: A Primer on Public Interest Litigation (PIL)* (Lagos, Nigeria: Access to Justice, 2012), 33.

اجتماعی خود آن را به کار می‌برند.

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران ضمانت اجرای قضایی ناظر بر حقوق بنیادین وضعیتی نامعلوم دارد. نظارت پیشینی شورای نگهبان در تطبیق مصوبات مجلس شورای اسلامی با قانون اساسی و بالتبع، حقوق ملت مصرح در فصل سوم، نمی‌تواند نافی حق شهروندان در دادخواهی نسبت به احقاق حقوق بنیادین خود مطابق اصل سی و چهارم قانون اساسی باشد. فارغ از آن، در مواردی که قواعد لازم‌الاتباع عام‌الشمول از سوی سایر نهادها، همچون مجمع تشخیص مصلحت نظام و شوراهای عالی وضع می‌گردد و همچنین مواردی که حقوق بنیادین اساساً با خلأ قانونی روبه‌روست، هیچ‌گونه امکان اقدام قضایی برای پیگیری نقض حقوق بنیادین افراد موجود نیست. همچنین، حتی در صورت پذیرش دشوار انطباق مفهوم حقوق عامه بر حقوق بنیادین،^۶ صلاحیت دادستان در اقدام قضایی برای محافظت از حقوق عامه نیز، تعارضی با حق دادخواهی افراد و سازمان‌های مردم‌نهاد نسبت به نقض حقوق بنیادین افراد نخواهد داشت. از این رو، در این زمینه، معرفی الگوهای مطرح و موفق در سایر نظام‌های حقوقی، می‌تواند خلأهای موجود در قوانین و رویه‌های قضایی موجود را هویدا کند و راه را برای ابداع و توسعه راه‌حل‌های متناسب، روشن و هموار سازد.

دعوی منفعت عمومی به‌عنوان یک ابتکار حقوقی یا به توصیف برخی نویسندگان،^۷ فناوری اجتماعی^۸ همچون سایر نهادها و پدیده‌های اجتماعی، بدون در نظر داشتن زمینه‌ها، ریشه‌ها و ضرورت‌های تاریخی هر نظام حقوقی در بهره‌گیری از آن، قابل بررسی و شناخت نخواهد بود. رویکرد نوشتار پیش رو در پاسخ به چیستی ماهیت و کارکرد دعاوی منفعت عمومی، رویکردی تطبیقی است که با تحلیل پرونده‌های شاخص دعاوی منفعت عمومی، ارکان این دعاوی را شناسایی خواهد نمود و به بررسی مبانی تاریخی آن خواهد پرداخت. در این پژوهش تمرکز بر مرور دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده آمریکا به‌عنوان مبدع این دعاوی و کشور هندوستان، به‌عنوان کشوری است که علاوه بر ایجاد تحول و نوآوری در این قبیل دعاوی، بیشترین تعداد پذیرش این دعاوی را نیز به خود اختصاص داده است.^۹

۶. فاطمه افشاری و آرین پتفت، «موانع احیای حقوق عامه در حقوق ایران و راهکارهای تحقق مطلوب آن»، دانش حقوق عمومی، ۱۰، ۳۳ (۱۴۰۰)، ۱۱۴-۱۱۶.

7. Helen Hershkoff & David Hollander, "Rights into Action: Public Interest Litigation in the United States" in *Many Roads to Justice: the Law-Related Work of Ford Foundation Grantees Around the World*, edited by Mary McClymont & Stephen Golub, 18, (USA: Ford Foundation, 2000).

8. Social Technology

۹. مطابق آمار رسمی، از سال ۱۹۸۵ م. تا سال ۲۰۲۰ م. بیش از ۹ میلیون دعاوی منفعت عمومی، صرفاً در دیوان عالی فدرال

۱ - پیش‌بایسته‌های مفهومی

دعوی منفعت عمومی به مجموعه اقدامات حقوقی و شیوه‌های سیاسی و اجتماعی اطلاق می‌شود که در پی ارائه نمایندگی حقوقی برای افراد و منافع است که در طول تاریخ در فرایند حقوقی نمایندگی نداشته یا کمتر نماینده مؤثری برای محافظت از آن وجود داشته است. به لحاظ بنیان نظری، دعوی منافع عمومی بر این فرض استوار است که بسیاری از بخش‌های مهم جامعه (همچون اقلیت‌ها و اقشار به حاشیه رانده‌شده در اجتماع) به اندازه کافی در دادگاه‌ها، پارلمان یا سازمان‌های اداری نمایندگی ندارند؛ چراکه آنها برای به دست آوردن نمایندگی سیاسی و حقوقی در جامعه یا بسیار ضعیف یا بسیار پراکنده‌اند.^{۱۰} این دعاوی، نقص دموکراسی‌های مبتنی بر الگوی کلاسیک را برطرف می‌سازند که در آنها، دموکراسی ابزاری برای کشف و اعمال اراده اکثریت است.^{۱۱} دعاوی منفعت عمومی با فراهم کردن زیرساخت‌هایی برای اقدام جمعی فراتر از عمل فردی رأی‌دهی، مشارکت و حضور شهروندان را ترویج نموده و در برابر اعمال اراده اکثریت بر گروه‌های اقلیت به حاشیه رانده‌شده و محروم، مقاومت قانونی نموده^{۱۲} و به‌منظور دستیابی به آنچه دموکراسی مشارکتی^{۱۳} خوانده شده است، می‌کوشد. دعاوی منفعت عمومی در حقیقت به دنبال اعمال و اجرای حقوق بنیادین و اساسی افراد در حیات روزمره است.^{۱۴} به بیان دیگر، تضمینی برای بازپس‌گیری وعده‌های تضمین‌شده در قانون اساسی و اعاده کرامت انسانی برای اقشار و افرادی است که از حقوق بنیادین و کرامت انسانی خویش محروم شده‌اند.

افراد یا گروه‌ها به نمایندگی از خود یا دیگرانی در موقعیت‌های مشابه‌اند و برای ایجاد تغییر در قوانین و خط‌مشی دولت به اقامه دعوی منفعت عمومی اقدام می‌کنند.^{۱۵} این دعاوی معمولاً برای رسیدگی به موضوعات مهم اجتماعی یا مرتبط با حقوق اساسی، مانند حقوق و آزادی‌های مدنی، آزادی مذهبی، حقوق بشر، حقوق زنان، حقوق مصرف‌کننده،^{۱۶} حفاظت از محیط زیست و پاسخگو کردن دولت اقامه

هندوستان مورد پذیرش قرار گرفته است. برای دیدن آمارهای بیشتر نک:

<https://www.scobserver.in/journal/on-an-average-the-court-receives-over-25000-pils-a-year/>

10. Nan Aron, *Liberty and Justice For All: Public Interest Law In The 1980s And Beyond (USA)*: Westview Press, (2018), 12.

11. Robert Talisse, "Deliberation", in David Estlund (ed.), *The Oxford Handbook of Political Philosophy*, Oxford Handbooks online edn, Oxford Academic, (2012), 206.

12. Catherine Albiston, "Democracy, Civil Society, and Public Interest Law", *Wisconsin Law Review*, 2(2018), 5.

13. Participatory

14. Otteh, Op.cit. 13-15.

15. See in <https://vakilsearch.com/blog/public-interest-litigation-in-usa/>

16. Consumer Rights

می‌شوند و در حکم ابزاری به شمار می‌روند که توسط شهروندان برای به چالش کشیدن قوانین و شیوه‌های تبعیض‌آمیز و حمایت از رفاه و حقوق عموم مردم استفاده می‌شود. دعاوی منفعت عمومی را نباید با دعاوی گروهی یکسان پنداشت. این دو دسته دعاوی حداقل در هدف‌گذاری و تصدیق دادگاه با یکدیگر دارای تمایزند. به ترتیبی که در دعاوی منفعت عمومی، هدف، ایجاد تغییرات نظام‌مند و به چالش کشیدن قوانین و روبه‌های ناعادلانه است؛ حال آنکه در دعاوی گروهی جستجوی غرامت یا خسارت برای گروهی از افراد است که آسیب مشابهی دیده‌اند. همچنین در دعاوی گروهی دادگاه باید وصف گروهی بودن را پیش از شروع فرایند دادرسی تأیید کند. به این معنی که تشخیص دهد پرونده دارای شرایط و معیارهای خاصی برای وضعیت دعاوی دسته‌جمعی است؛^{۱۷} مانند تعدد^{۱۸} دادخواهان، اشتراک^{۱۹} موضوع، شاخصیت.^{۲۰} اما در طرف مقابل، اقامه دعاوی منفعت عمومی نیازی به تصدیق پیشینی دادگاه ندارد.

دعاوی منفعت عمومی را دعاوی راهبردی یا مؤثر نیز نامیده‌اند. این دعاوی فرایند استراتژیک انتخاب و پیگیری اقدامات قانونی برای دستیابی به اثرات گسترده و پایدار فراتر از پرونده خاص را شامل می‌شوند. در ادبیات حقوق بشر، دعاوی مؤثر آن است که «در آن حمایت و ترویج اصول حقوق بشر علت محرک و غایت دادخواهی است.»^{۲۱} بر خلاف دعاوی سنتی، دعاوی مؤثر مجموعه‌ای از تکنیک‌های حقوقی، سیاسی و اجتماعی را ترکیب می‌کند که فرایند دادخواهی را از آغاز تا تصمیم دادگاه، برنامه‌ریزی و راهبرد خود را با نتیجه‌ای فراتر از مفاد حکم دادگاه تعریف می‌کند. این رویکرد پروسه قضایی و فرایندهای حقوقی را ابزاری برای دستیابی به «تغییر اجتماعی» در نظر دارد و برای دستیابی به آن از راهبردهای پیچیده دعاوی قضایی و راهکارهای غیرحقوقی، همچون به‌کارگیری رسانه‌های اجتماعی، سازمان‌دهی مردمی و تعامل با مؤسسات دانشگاهی بهره می‌جوید.

اگرچه ارکان دعاوی منفعت عمومی در نظام‌های حقوقی بهره‌مند از آن یکسان است، زمینه شکل‌گیری دعاوی منفعت عمومی با توجه به وضعیت سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و شاخص‌های

۱۷. علی طهماسبی، «مطالعه تطبیقی شرایط دعاوی گروهی در حقوق آمریکا و کانادا: آموزه‌هایی برای حقوق ایران»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۸، ۳(۱۳۹۳)، ۱۶۱-۱۶۷.

18. Numerosity

19. Commonality

20. Typicality

21. Carol Bettinger-Lopez & et al., "Redefining Human Rights Lawyering Through the Lens of Critical Theory: Lessons for Pedagogy and Practice", *Georgetown Journal on Poverty Law & Policy*, XVIII, 3(2011), 14.

توسعه‌ای در هر نظام حقوقی، منجر به اقتضانات درخور خود می‌شود و بنابراین صورت متفاوتی از دعاوی منفعت عمومی را در نظام‌های حقوقی می‌توان مشاهده نمود. به‌عنوان نمونه، در ایالات متحده آمریکا وکلای دادگستری میان‌دار ایجاد و توسعه این دعاوی بوده‌اند؛ حال آنکه در هندوستان، قضات دیوان عالی این کشور نقش محوری در این دعاوی دارند. این موضوع منجر به آن شده است که تأمین مالی دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده آمریکا یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی این اقدام اجتماعی-قضایی باشد.^{۲۲} در مقابل، این دعاوی در کشور هندوستان نه‌نیازمند حضور وکیل دادگستری است و نه کمترین هزینه مالی برای دادخواهان در پی دارد.

پیشینه‌ای چنین، حتی در زمینه مقررات معطوف به آیین دادرسی همچون تعیین سمت و ذی‌نفع بودن خواهان نیز تأثیرگذار بوده است. بر خلاف آنچه در برخی از مقالات منتشرشده^{۲۳} آمده است، نمی‌توان به‌طور کلی اظهار داشت که «خواهان در دعاوی منفعت عمومی دارای نفع مستقیم و شخصی نیست»، چراکه مقررات دادرسی این دعاوی در ایالات متحده آمریکا کاملاً منطبق بر دعاوی مدنی^{۲۴} بوده و تعیین سمت^{۲۵} و احراز ذی‌نفع بودن شخص دادخواه در این دعاوی نیز از ضروریات روبه‌ای است. به همین دلیل، یافتن موکلی^{۲۶} که نماینده شایسته‌ای در دعاوی راهبردی منفعت عمومی باشد، یکی از مهارت‌های وکلای منفعت عمومی در این کشور است.^{۲۷} در هندوستان نیز اگرچه قواعد سنتی مربوط به لوکس استندای^{۲۸} (تعیین سمت و احراز ذی‌نفعی دادخواه) در اثر تفسیر قضات دیوان عالی بسیار سهل‌گیرانه شده و این موضوع یکی از نوآوری‌های هندوستان در روند تحول دعاوی منفعت عمومی است، آن‌چنان‌که یکی از قضات ارشد دیوان عالی هندوستان می‌گوید،^{۲۹} شخص آسیب‌دیده (یا گروه معینی از افراد) می‌بایست به دلیل فقر، درماندگی یا ناتوانی اجتماعی یا اقتصادی، قادر به مراجعه به مراجع قضایی نباشد؛ آنگاه هریک از افراد جامعه می‌توانند برای رسیدگی به نقض حقوق بنیادین آن افراد از مقام قضایی درخواست رسیدگی نمایند.

22. Deborah L. Rhode, "Access to Justice", *Fordham Law Review*, 69, 5(2001), 1786.

۲۳. نک: خیرالله پروین و فاطمه اصحابی، «دعاوی متضمن نفع عمومی ظرفیتی در احیای حقوق عامه؛ مطالعه موردی تطبیقی»، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۹، ۳۴ (۱۴۰۱).

24. Civil Lawsuit

25. Standing

26. Client

27. Rhode, Op. Cit. 2062.

28. Locus Standi

29. P. M. Bakshi, *Whytes & Co's Public Interest Litigation (PIL) by P. M.* (New Delhi: Whytes & Co., 2018), 189.

۲- ارکان ماهوی دعاوی منفعت عمومی

۲-۱- دسترسی به عدالت

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های حاکمیت قانون،^{۳۰} عنصر دسترسی به عدالت است. این مؤلفه زمینه را برای ابتکارات و برنامه‌هایی فراهم می‌سازد که ارائه خدمات حقوقی و دادگستری را برای گروه‌هایی جمعیتی که ممکن است به دلایل گوناگونی همچون فقر (ناتوانی در پرداخت هزینه‌های دادرسی)، حاشیه‌نشینی (مهاجران غیرقانونی)، آسیب‌پذیری (کودکان و زنان) اقلیت بودن (اقلیت‌های نژادی و جنسی) و محرومیت از حقوق اجتماعی (زندانیان)، قادر به پیگیری حقوق خود نباشند، در دسترس نماید. دعاوی منفعت عمومی را باید یکی از ابزارهای دسترسی به عدالت تعریف نمود؛^{۳۱} چراکه این دعاوی نیز استفاده از ابزارها و راهبردهای قانونی برای پیشبرد منافع گروه‌های به حاشیه رانده شده و کمتر نمایندگی شده تمرکز دارد و از این طریق به بهبود وضعیت دسترسی به عدالت یاری می‌رساند.

۲-۱-۱- مفهوم‌شناسی

تلقی‌های پس از قرن بیستم از نظریه حاکمیت قانون، این مفهوم را در دو برداشت شکلی و ماهوی دسته‌بندی کرده است. حاکمیت قانون در وضع پیشینه مفهوم، به‌عنوان ارزشی مستقل و خودبنیاد که متضمن ارزش‌هایی همچون حقوق بشر، اخلاق، عدالت و دموکراسی است، حاکمیت قانون دارای معیارهای ماهوی خوانده می‌شود.^{۳۲} مطابق معیارهای ماهوی تعریف‌شده توسط پروژه عدالت جهانی،^{۳۳} نظام حقوقی مبتنی بر حاکمیت قانون، الزاماً دارای چهار رکن ذیل است: ۱- پاسخگویی: آن‌چنان‌که دولت، مقامات و کارگزاران آن و نیز افراد و نهادهای خصوصی، همه طبق قانون پاسخگو هستند. ۲- قوانین منصفانه:^{۳۴} قوانین و مقررات شفاف، در دسترس عموم، باثبات و منصفانه‌اند؛ این قوانین به‌طور مساوی اعمال می‌شوند و از حقوق اساسی، از جمله امنیت افراد و اموال محافظت می‌کند.

30. Rule of Law

31. Sahar Maranlou. Access to Justice in Iran: Women Perceptions and Reality (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 34.

۳۲. مهدی هداوند، «نظارت قضایی: تحلیل مفهومی، تحولات اساسی»، حقوق اساسی، ۷، ۹ (۱۳۸۷)، ۵.

۳۳. World Justice Project یک سازمان بین‌المللی جامعه مدنی است که مأموریت خود را «تلاش برای پیشبرد حاکمیت قانون در سراسر جهان» تعریف نموده و بر اساس شاخص‌های حاکمیت قانون، به‌صورت کمی به پایش و ارزیابی کشورها در زمینه پایبندی به حاکمیت قانون می‌پردازد. برای اطلاعات بیشتر نک:

<https://worldjusticeproject.org/about-us>

34. Just

۳- دولت باز: ^{۳۵} فرایندی که طی آن قانون به تصویب می‌رسد، اجرا می‌شود و به منصفه ظهور می‌رسد؛ برای همگان قابل دسترس، قابل مشارکت، عادلانه و کارآمد است. ۴- دسترسی به عدالت و بی‌طرفانه بودن قضاوت: عدالت باید به موقع، توسط نمایندگان شایسته، مستقل و بی‌طرف، به‌طور برابر و ارزان در دسترس همگان قرار داشته باشد.

پژوهش‌هایی که در کشور ما تاکنون در خصوص دسترسی به عدالت انجام گرفته است، ^{۳۶} بیشتر معیارهای فنی و روبرنایی همچون فراوانی مراکز قضایی یا ارزان بودن هزینه دادرسی را مدنظر داشته‌اند. حال آنکه ارتباط و نسبت میان دسترسی به عدالت و دعوی منفعت عمومی فراتر از اینها بوده و ناظر بر وجود معیارهای زیربنایی است که درصدد ایجاد نمایندگی قضایی برای افراد محروم جامعه به‌منظور حفاظت از حقوق بنیادین آنان است. ^{۳۷} به تریبی که فارغ از فعالیت‌های معاضدت حقوقی یا پذیرش ادعای اعسار از پرداخت هزینه دادرسی، با تقویت جامعه مدنی و ایجاد شبکه میان سازمان‌های مردم‌نهاد و وکلای منفعت عمومی بزنگاه‌هایی که منجر به تضییع و نقض حقوق بنیادین افراد محروم جامعه می‌گردد، شناسایی شده و از طریق پیگیری دعوی قضایی مؤثر، منتج به اصلاح قوانین، رویه‌ها و معادلاتی می‌شود که شرایط ناگوار را برای همه افراد مشابه در آن موقعیت به وجود آورده است.

یکی از بزنگاه‌های چالش‌برانگیز در زمینه دسترسی به عدالت، در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، وضعیت حقوقی افراد فاقد تابعیت (فاقد شناسنامه) است. خلأ قانونی و ناکارآمدی رویه‌ای مشهود در این زمینه منجر به واکنش معاون قانون اساسی ریاست جمهوری و دبیر هیئت پیگیری اجرای قانون اساسی در زمستان ۱۴۰۱ شد. در ماجرای مربوط، فرزند یکی از افراد فاقد شناسنامه ساکن در استان سیستان و بلوچستان، برای اهدای کلیه خود به مادر بیمارش با موانع قانونی وفق مقررات منع اهدای عضو به اتباع بیگانه مواجه شده بود. معاون مذکور، برای یافتن راه‌حل این موضوع به مکاتبه با معاونت حقوقی و امور مجلس وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی پرداخت که در پی آن، امکان پیوند کلیه میان این مادر (فاقد شناسنامه) و فرزند وی میسر شد. معاونت حقوقی وزارت بهداشت در نامه شماره د/۱۰۱۹۹/۱۰۷ به تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۱۲، فقدان شناسنامه را دلالت بر عدم تابعیت ایرانی ندانسته و با

35. Open Government

۳۶. نک: بهنام حبیبی، «مفهوم اصل دسترسی به دادگستری، ویژگی و جلوه‌های آن»، مطالعات حقوقی، ۱۰، ۲۷ (۱۳۹۷)، ۶۱-۹۰.

37. Open Society Foundations, Leveraging the SDGs for Inclusive Growth: Delivering Access to Justice for All (OECD, 2016), 13-14.

استناد به اصل ۲۹ قانون اساسی که دسترسی به خدمات درمانی را حق هر ایرانی شناسایی نموده است، انجام عمل اهدا و پیوند کلیه میان این مادر و فرزند را فاقد منع قانونی شناخت. چنانچه هویدا است، هیچ سازکار قضایی برای یافتن ضمانت اجرای حقوق بنیادین در موارد مشابه قابل دسترسی به نظر نمی‌رسد.

۲-۱-۲- پیشینه و زمینه‌های تاریخی در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا

با تفحص در تاریخ ایالات متحده آمریکا درمی‌یابیم دعاوی منفعت عمومی نتیجه تلاش‌های گوناگونی است که در این کشور به‌منظور تضمین وکالت قضایی برای اقشار ضعیف و محرومان جامعه انجام شده است. جنبش معاضدت حقوقی^{۳۸} در دهه ۱۸۷۰، مصلحان اجتماعی عصر ترقی‌خواهی،^{۳۹} فعالیت‌های اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا^{۴۰} در عمق بخشیدن به آزادی‌های مدنی در اوایل دهه ۱۹۰۰ و پرونده‌های حقوق مدنی در دهه ۱۹۵۰ برخی از بنیان‌های دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده هستند. آن‌چنان‌که پروفیسور الیور هاک می‌گوید: «جنبش معاضدت حقوقی، فعالیت اتحادیه آزادی‌های مدنی و پیشبرد پرونده‌های حقوق شهروندی، به‌ویژه حقوق شهروندی سیاه‌پوستان و تکامل آنها در دهه ۱۹۶۰، رویکرد وکلا به این موضوعات را دستخوش دگرگونی ساخت. به نحوی که وکلا دیگر تنها به دنبال کسب خسارت و غرامت برای موکلان خود نبودند، آنها به تغییر قوانین می‌اندیشیدند».^{۴۱} به بیان دیگر، خلأهای نظام حقوقی ایالات متحده در زمینه دسترسی به عدالت برای محرومین جامعه، همچون افراد فقیر، بی‌سواد، اقلیت‌ها (همچون رنگین‌پوستان) و نبود فرایندهای قضایی مشخصی که حقوق بنیادین مندرج در متمم‌های قانون اساسی را ضمانت اجرا بخشند، در کنار جنبش‌های مدنی برابری‌جویانه، اتحادیه‌های وکلا را در ایالات متحده بر آن داشت که تلاش‌های خود را برای تغییر اجتماعی از طریق اقامه دعاوی منفعت عمومی متمرکز کنند.

به‌طور ویژه، ریشه‌های دعاوی منفعت عمومی را می‌توان در اعماق بستر جنبش معاضدت حقوقی یافت. معاضدت‌های حقوقی سازمان‌یافته برای فقرا در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۸۷۶ با ایجاد یک برنامه کمک حقوقی برای مهاجران تازه‌وارد توسط انجمن آلمانی نیویورک آغاز شد. در آغاز قرن شش شهر با سازمان‌های معاضدت حقوقی وجود داشت و تا سال ۱۹۴۰ به بیش از پنجاه رسید.^{۴۲}

38. Legal Aid Movement

39. Progressive Era

40. American Civil Liberties Union (ACLU)

41. Oliver A. Houck, "With Charity for All", *Yale Law Journal*, 93, 8(1984), 1441.

42. Mitchell Rogovin & William D. Ruckelshaus, *Balancing the Scales of Justice: Financing Public Interest Law in America* (Washington: Council for Public Interest Law, 1976), 21-22.

معاضدت حقوقی سازمان‌یافته با وکالت تبرعی^{۴۳} متفاوت بود؛ چراکه این جنبش پاسخی به یک نیاز نهادینه بود. تلاش‌های معاضدت حقوقی، افرادی را که به دلیل فقر مالی قادر به پرداخت هزینه استفاده از خدمات حقوقی نبودند، دربرگرفت و نشان داد که چگونه می‌توان به این افراد خدمات ارائه کرد.^{۴۴} هرچند که امروزه اقدامات وکلای منفعت عمومی، کاملاً متمایز با رویکرد خدمات معاضدت حقوقی و اقدامات تبرعی است؛ به ترتیبی که هدف‌گذاری وکلای منفعت عمومی تغییر سیاست‌گذاری‌ها، قوانین و روبه‌های قضایی در راستای احقاق حقوق بنیادین افرادی است که در وضعیت مشابه با موکل خود در آن دعوا قرار دارند؛ حال آنکه هدف وکلای معاضدت صرفاً احقاق حق شخصی موکل در یک پرونده قضایی است. اما این ایده که کانون‌های وکلا باید به تأمین مالی فعالیت‌های معاضدت حقوقی کمک کنند، بیانگر انجام مسئولیت اجتماعی حرفه وکالت بوده که مفهومی حیاتی برای تأمین مالی دعوی منفعت عمومی امروز است.^{۴۵} وکلای دادگستری در ایالات متحده، جایگاه خود را در جامعه مدنی از طریق فعالیت‌های سازمان‌یافته معاضدت حقوقی باز یافتند و پس از آن با شکل‌گیری تدریجی دعوی منفعت عمومی در طول سال‌های بعد، این موقعیت را استحکام بخشیدند.

به‌طور کلی سازمان‌های حقوقی منافع عمومی ایفاگر نقش بارز و پراهمیتی در دموکراسی و جامعه مدنی آمریکا هستند؛ چراکه از لحاظ تاریخی، این وکلا و سازمان‌ها امکان شنیده شدن صداهای ناشنیده و غایب در عرصه عمومی را در فرایند سیاسی فراهم کرده و با اجرای قوانین حقوق شهروندی، موجب ترویج ارزش‌هایی چون عدالت و برابری بوده‌اند.^{۴۶} همچنین حوزه عمومی را از طریق دادخواهی، پوشش رسانه‌ای و ارتباط خود با جنبش‌های اجتماعی که به دنبال تغییر اجتماعی‌اند، گسترش داده‌اند. در واقع از همان دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، به‌طور مشخص معنای دعوی منفعت عمومی مفهومی فراتر از وکالت حقوقی از فقرا و محرومین بود. آنچه «وکالت سیاسی»^{۴۷} خوانده می‌شود، ناظر بر نقش وکلا در ترویج لیبرالیسم سیاسی است؛ چراکه وکالت در پرونده‌های دعوی منفعت عمومی، در حقیقت اصلاح سیاست‌های حکومتی در راستای انطباق آنها با ارزش‌های اصلی لیبرال، مانند «آزادی» و «برابری»

43. PRO BONO

44. Ibidem

45. Catherine Albiston, "Democracy, Civil Society, and Public Interest Law", Op. Cit. 11.

46. Catherine Albiston & Laura Beth Nielsen. "The Procedural Attack on Civil Rights: The Empirical Reality of Buckhannon for the Private Attorney General", Los Angeles Law Review, 54, (2007), 11.

47. Political Lawyering

خواهد بود.⁴⁸ اصطلاح «وکالت علت»⁴⁹ نیز به این موضوع اشاره دارد که چگونه برخی از وکلا درصدد چاره‌جویی حقوقی برای «علل» آسیب‌ها و محرومیت‌های موکلین خود هستند و نه صرفاً اخذ غرامت و خسارت برای «موکلین» خود. این وکلای دادگستری سیاست‌ها و قوانین را به چالش می‌کشند تا با رویکرد حقوق بشری، موجب تغییر در این رویه‌های معیوب شوند. در تمام این روایت‌ها، از وکلا به‌عنوان عوامل تغییر، گشودگی و بهبود در سیستم‌ها و فرایندهای تصمیم‌گیری یاد می‌شود. سازمان‌های وکالت منفعت عمومی، به‌عنوان بخشی از جامعه مدنی یا «مجموعه سازمان‌ها و نهادهای غیردولتی که منافع و اراده شهروندان را آشکار می‌کنند»، بخشی از جنبش اجتماعی به شمار می‌روند که در پی شکل‌دهی به افکار عمومی یا تأثیر بر قوانین هستند.

در عین حال، وکالت سازمان‌یافته معاضدتی و بخش عمده‌ای از وکالت منفعت عمومی در ایالات متحده، هر دو از سوی شرکت خدمات حقوقی⁵⁰ تأمین مالی می‌شود. آن‌گونه که اشاره شد، تأمین مالی دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده یکی از چالش‌های پیش روی وکلای منفعت عمومی است. حق الزحمه وکلا و هزینه‌های دادرسی از جانب دادخواهان قابل تأمین نیست؛ چراکه دادخواهان این دعاوی در حقیقت به سبب فقر و به حاشیه رانده شدن در اجتماع از دسترسی به عدالت محروم بوده‌اند؛ بنابراین، یکی از نقاط عطف در مسیر دعاوی منفعت عمومی، تأسیس شرکت خدمات حقوقی توسط کنگره آمریکا در سال ۱۹۷۴ در پی شناسایی نیاز به دسترسی بیشتر به عدالت برای افراد کم‌درآمد بود. LSC یک سازمان غیرانتفاعی مستقل است که به برنامه‌های معاضدت حقوقی در سراسر این کشور کمک مالی می‌کند و هزینه‌های آن از محل بودجه عمومی فدرال تأمین می‌شود.⁵¹ مأموریت این سازمان که در تمام ۵۰ ایالت و قلمروی ایالات متحده فعالیت دارد، رفع «شکاف عدالت» برای اقشار محروم عنوان شده است. هدف آنها ارتقای دسترسی برابر به عدالت از طریق تأمین مالی سازمان‌های معاضدت حقوقی و سازمان‌ها و وکلای پیگیر منفعت عمومی در سراسر ایالات متحده است. اولویت تأمین مالی از سوی این سازمان، محافظت از حقوق شهروندی افراد کم‌درآمد در موضوعاتی مانند اخراج از کار، خشونت خانگی، مهاجران، حقوق معلولان و غیره است. وکلای منفعت عمومی که از سوی LSC تأمین مالی می‌شوند، نمایندگی حقوقی و کمک به جمعیت‌های محروم را ارائه می‌دهند.

48. Fabio de Sa e Silva, *Lawyers and governance in a globalizing world: narratives of "public interest law" across the Americas* (Boston, Massachusetts: Northeastern University, 2012), 12.

49. Cause Lawyering

50. Legal Services Corporation (LSC)

51. See in <https://www.lsc.gov/about-lsc/who-we-are/our-history>

۲-۱-۳- پیشینه و زمینه‌های تاریخی در نظام حقوقی هندوستان

در نظام حقوقی هندوستان بر خلاف ایالات متحده آمریکا، نمی‌توان پیشینه‌ای از دعاوی منفعت عمومی پیش از سال ۱۹۷۹ میلادی یافت. در حقیقت، به دلیل ضعف جامعه مدنی در کشور هندوستان، این دعاوی با الهام گرفتن از رویه نوپای دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده توسط قضات دیوان عالی این کشور آغاز شد که روند تحولات سیاسی در آن بسیار پررنگ به چشم می‌آید. به‌طور خلاصه، پس از رهایی هندوستان از استعمار بریتانیا و تصویب قانون اساسی این کشور در سال ۱۹۵۱ میلادی، دیوان عالی این کشور به‌عنوان عالی‌ترین مقام قضایی همواره با برنامه‌ها و سیاست‌های پارلمان و دولت‌های برآمده از آن در کشمکش بود. به‌عنوان نمونه، قوانین اصلاحات ارضی که به دنبال توزیع مجدد زمین از طریق الغای رژیم زمین‌داری بود، توسط اربابان و ملاکان نزد دیوان عالی مورد اعتراض قرار می‌گرفت و این دیوان نیز با رویکرد محافظه‌کارانه خود، این قوانین را ابطال می‌نمود.^{۵۲} این کشمکش با روی کار آمدن دولت چپ‌گرای ایندیرا گاندی در سال ۱۹۷۱ به اوج رسید. وی در سال ۱۹۷۵ میلادی با اعلام وضعیت اضطراری، قضات دیوان عالی را مجبور به استعفا نمود و قضات کمونیست نزدیک به دولت را به‌عنوان قاضی دیوان عالی برگزید. در پی اعلام وضعیت اضطراری، بیش از چهل هزار نفر به دلیل شرکت در شورش‌های خیابانی، بازداشت شدند و بدون طی شدن تشریفات قانونی به زندان افتادند. این افراد در حقیقت نخستین موضوع دعاوی منفعت عمومی در هندوستان به شمار می‌رفتند؛^{۵۳} چراکه در سال ۱۹۷۷ و با پیروزی دولت جاناتا،^{۵۴} وضعیت اضطراری پایان یافت و قضات دیوان عالی برای تطهیر چهره خود و بازیابی استقلال از دست رفته قضایی، رأساً برای بازداشت‌شدگانی که اغلب از افسار محروم و بی‌سواد بودند، درخواست «احضار زندانی به‌منظور تعیین تکلیف»^{۵۵} نمودند. این اقدام از آن روی صورت گرفت که بازداشت‌شدگان توانایی مالی برای بهره‌گیری از وکیل دادگستری نداشتند و از طرفی به دلیل آنکه اغلب از افسار بی‌سواد بودند، به حقوق خود آگاهی نداشتند. به بیان دیگر، دسترسی به عدالت برای آنان جز از طریق اقدام قضات دیوان عالی میسر نبود و این چنین اولین مورد از دعاوی منفعت عمومی در هندوستان آغاز شد. پس از آن و در دهه ۱۹۸۰ این دعاوی توسعه بیشتری یافتند و قضات دیوان عالی تشریفات آیین دادرسی را در خصوص آنها بسیار سهل‌گیرانه نمودند.

52. Bakshi. Op. Cit. 99-120.

53. Bhagwan D. Dua, "A Study in Executive-Judicial Conflict: The Indian Case", *Asian Survey*, 23, 4(1983), 24.

54. Janata

55. Habeas Corpus

آغاز دهه ۱۹۸۰ همراه با رسیدگی دیوان عالی به دعاوی منفعت عمومی در امور حقوق بشری و به‌ویژه حقوق زندانیان بود. در پرونده حسین آرا خاتون علیه ایالت بیهار^{۵۶}، دیوان عالی در پی انتشار مجموعه‌ای از مقالات در ایندین اکسپرس در مورد مشکل «زندانیان تحت محاکمه» در بیهار و سایر ایالات، واکنش نشان داد. این پرونده را باید از نخستین پرونده‌های جدی دعاوی منفعت عمومی در هندوستان دانست. زندانیان تحت محاکمه به دلیل اینکه توانایی پرداخت وثیقه نداشتند، مدت زیادی را در زندان گذرانده بودند. در بسیاری از موارد، این زندانیان بیشتر از مدت محکومیتی که در صورت احراز مجرمیت به آن محکوم می‌شدند، در زندان به سر می‌بردند. دیوان عالی، نخست با نادیده گرفتن قواعد کلاسیک احراز سمت و ذی‌نفع بودن، برای اجرای حقوق بنیادین، خود دعا را پیگیری نمود و در ادامه، در عوض آنکه به صدور «حکم» بسنده نماید، دستورالعمل‌های^{۵۷} جدیدی را برای اصلاح و ایجاد ضمانت اجرای حقوق بنیادین زندانیان وضع نمود که دولت را ملزم می‌کرد تا تمام زندانیان تحت محاکمه را از حق خود برای اخذ وثیقه مطلع کند و زندانیان تحت محاکمه را در صورت فراتر رفتن دوره حبس آنها از حداکثر مجازات ممکن برای جرایم مرتبط آزاد کند. دادگاه همچنین دستور آزادی زندانیان تحت محاکمه را که در مقاله خبری ذکر و شناسایی شده بودند، صادر کرد.

پیگیری دعاوی منفعت عمومی فوق‌الذکر نه از طریق ارائه دادخواست و طی تشریفات قانونی، بلکه به‌واسطه یک گزارش ژورنالیستی آغاز شده است. این سهل‌گیری در الزامات آیین دادرسی معطوف به دعاوی منفعت عمومی، از نوآوری‌های نظام حقوقی هندوستان به شمار رفته و در پی تفسیر قضات دیوان عالی از اصل چهاردهم قانون اساسی هندوستان^{۵۸} و تحول در مفهوم سنتی LOCUS standi، صورت پذیرفته است. این واژه لاتین به معنای حق قانونی یک شخص برای طرح دعوی یا پیگیری آن در دادگاه است. با توجه به برداشت از این مفهوم، در سنت حقوقی انگلوساکسون «لوکس استندای» به این معنی است: فقط شخصی که حقوقش نقض شده است، می‌تواند برای جبران خسارت قضایی شکایت کند. به تعبیر دیگر، فقط شخصی می‌تواند اقامه دعوا نماید که دعوا به نحوی متوجه اوست و هیچ‌کس نمی‌تواند از طرف او در دادگاه دادخواست بدهد. این دکتترین در دوره‌ای شکل گرفت که دادگاه‌ها اغلب به حقوق و منفعت شخصی افراد توجه داشتند. عقیده قدیمی لوکس استندای برای پاسخگویی به نیازهای جامعه

56. Hussainara Khaton v. State of Bihar

57. Directions

58. اصل چهاردهم: «دولت نباید برابری در برابر قانون یا حمایت یکسان قوانین از افراد را در قلمروی هند از هیچ فردی سلب کند. در این زمینه هیچ‌گونه تبعیضی بر اساس مذهب، نژاد، طبقه، جنسیت یا محل تولد نخواهد بود.»

در حال توسعه کافی نبود. اما در دوران مدرن و با مطرح شدن ایده‌های حقوق جمعی،^{۵۹} احساس شده است که تفسیر سنتی لوکس استندای باید تغییر کند تا عدالت در دسترس توده‌های فقیر و محروم نیز قرار گیرد. طبق تفسیر جدید داده‌شده به این نظریه توسط دیوان عالی، هنگامی که حقوق یک فرد یا یک گروه از افراد نقض می‌شود و به دلایل فقر یا هر نوع ناتوانی، نمی‌توانند خود به دادگاه مراجعه کنند، هر شخص یا نهاد با روحیه عمومی، چنانچه با حسن نیت عمل کند و نه در اثر اغراض دیگر و با رعایت شرایطی، می‌تواند دادگاه را برای جبران قضایی مورد خطاب قرار دهد. آن‌چنان‌که یکی از قضات عالی‌رتبه دیوان عالی هندوستان^{۶۰} می‌گوید: دعوای منفعت عمومی را در ماهیت خود، نباید یک دعوای ترافعی در نظر گرفت، بلکه آن یک چالش و فرصت برای دولت و سازمان‌های آن است تا حقوق اساسی بشر را برای بخش‌های محروم و آسیب‌پذیر جامعه معنی‌دار کند و برای آنها عدالت اجتماعی و اقتصادی را تضمین کند.^{۶۱}

۲-۱-۴- بررسی برخی پرونده‌های شاخص

اگرچه در پرونده‌های شاخص دعوای منفعت عمومی، ارکان متفاوت درهم‌تنیده‌اند، در برخی از این پرونده می‌توان رکن دسترسی به عدالت را در آنها پررنگ‌تر یافت. به‌عنوان نمونه، می‌توان به پرونده دعوای انجمن حمایت از شهروندان معلول ذهنی علیه (ایالت) پنسلوانیا^{۶۲} در سال ۱۹۹۱ اشاره نمود. تا پیش از آن مطابق قوانین ایالت پنسلوانیا، شرط آموزش به کودکان «رسیدن به سن عقلی پنج سال» عنوان شده بود و این وضعیت منجر به بی‌عدالتی در زمینه حق آموزش می‌گشت. پیروزی در این دعوای منفعت عمومی مبنایی برای تصویب قانون آموزش برای همه کودکان معلول^{۶۳} توسط کنگره ایالات متحده شد.^{۶۴} تصویب قانون آمریکایی‌های معلول^{۶۵} در سال ۱۹۹۰ نیز حاصل لابی و تلاش‌های اجتماعی وکلای منفعت عمومی بود.

تصویب قانون اصلاحات رفاهی^{۶۶} در سال ۱۹۹۶ نیز از دستاوردهای مؤسسات حقوقی پیگیر

59. Collective Rights

60. P.N. Bhagwati (1921-2017)

61. G.L. Peiris, "Public Interest Litigation in the Indian Subcontinent: Current Dimensions", *International and Comparative Law Quarterly*, 40, 1(1991), 35.

62. Pennsylvania Association for Retarded Citizens (PARC) v. Commonwealth of Pennsylvania

63. Education for All Handicapped Children Act

64. See in <https://pubintlaw.org/cases-and-projects/pennsylvania-association-for-retarded-citizens-parc-v-commonwealth-of-pennsylvania>

65. Americans with Disabilities Act (ADA) 1990

66. Welfare Reform Law 1996

منفعت عمومی محسوب می‌شود. این قانون تأثیر بسزایی در حمایت از خانواده‌های محروم، کودکان بی‌سرپرست و تأمین تغذیه کودکان محروم داشته است.^{۶۷} وکلای منفعت عمومی با جلب توجه عمومی و لابی با نمایندگان کنگره آنها را برای تصویب این قانون ترغیب کردند.^{۶۸} آشکار است که گروه‌هایی همچون کودکان معلول، خود توانایی نمایندگی قضایی برای محافظت از حقوق و منافع خود را ندارند و نمایندگان سیاسی نیز پیشبرد منافع گروه‌های ذی‌نفوذ اجتماعی را به دلیل حمایت آنان در رقابت‌های انتخاباتی، نسبت به پیگیری معضلات گروه‌های حاشیه‌ای اجتماعی ارجح می‌دانند. دعوای منفعت عمومی در حقیقت خواست و صدای این گروه‌ها را در جامعه مدنی و فضای سیاسی تقویت می‌نماید.

علاوه بر اینها، پرونده شاخص حمدان علیه رامسفلد^{۶۹} در سال ۲۰۰۶ را می‌توان ذکر کرد. این پرونده قانونی بودن کمیسیون‌های نظامی را که توسط دولت جرج بوش برای محاکمه زندانیان در خلیج گوانتانامو ایجاد شده بود، به چالش کشید. سلیم احمد حمدان، یک شهروند یمنی و راننده سابق اسامه بن لادن، در این پرونده دادخواه بود. او توسط یک گروه از وکلا، از جمله نیل کاتیال، استاد حقوق جورج تاون و ستوان فرمانده چارلز سوئیفت، وکیل نظامی نمایندگی می‌شد. این وکلا توسط سازمان‌های منفعت عمومی مانند اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا (ACLU) و مرکز حقوق اساسی^{۷۰} حمایت می‌شدند. وکلای نماینده حمدان استدلال کردند که کمیسیون‌های نظامی تشکیل شده برای محاکمه زندانیان در خلیج گوانتانامو، مقررات فصل سوم کنوانسیون ژنو را که توسط ایالات متحده تصویب شده است، نقض کرده‌اند. آنها کمیسیون‌های قضایی را که دولت بوش در پی فرمان اجرایی ایجاد کرده بود، فاقد صلاحیت قانونی و ملاحظات ناظر بر تشریفات رویه‌ای لازم برای اطمینان از یک محاکمه عادلانه می‌دانستند. دادگاه عالی ایالت متحده نیز شکایت آنان را پذیرفت و تشکیل چنین کمیسیون‌های قضایی را بر خلاف قانون داخلی و قوانین بین‌المللی دانست.^{۷۱}

این تصمیم یک پیروزی بزرگ بود که ایجاد خودسرانه کمیسیون‌های نظامی توسط قوه اجرایی را بدون مجوز کنگره یا پابندی به استانداردهای اساسی محاکمه عادلانه محدود کرد. مرور این پرونده

67. See in <https://www.brookings.edu/articles/welfare-reform-reauthorization-an-overview-of-problems-and-issues/>

68. Summary of Welfare Reforms Made By Public Law, 104-193. U.S. Government Printing Office 1996

69. Hamdan v. Rumsfeld

70. Center for Constitutional Rights (CCR)

71. See: <https://www.oyez.org/cases/2005/05-184>

بیانگر نقش مهمی است که وکلای منفعت عمومی می‌توانند از طریق دادرسی مؤثر در چالش میان اعمال اختیارات بیش‌ازحد دولت و حمایت از آزادی‌های مدنی، حتی برای اتباع بیگانه و متهم به همکاری با تروریسم، حتی در مسائل ناظر بر امنیت ملی ایفای نقش کنند. این تصمیم به تقویت حاکمیت قانون در طول جنگ علیه تروریسم کمک کرد. در این دعوا، تصمیم اجرایی ریاست جمهوری ایالات متحده، برآمده از وضعیت اضطراری، مورد چالش حقوقی واقع شد. آنچه آشکار است، اینکه بدون بهره‌گیری از دعاوی منفعت عمومی که دسترسی به عدالت را برای شخصی همچون حمدان میسر نمود، راه حل قانونی و حقوقی دیگری برای این شخص و سایر اشخاصی که می‌توانستند به‌طور بالقوه در وضعیت وی قرار داشته باشند، موجود نبوده است.

در زمینه حقوق مهاجرین نیز پرونده مشهور زادویداس علیه دیویس^{۷۲} (۲۰۰۱) را باید نام برد. کیستوتیس زادویداس یکی از اتباع بیگانه مقیم در ایالات متحده بود که در سال ۱۹۹۴ بر اساس سابقه جنایی خود با دستور اخراج از خاک آمریکا مواجه شد. زادویداس در آلمان از والدین لیتوانی متولد شده بود، اما شهروند هیچ یک از کشورها به شمار نمی‌آمد و هیچ یک از آن دو کشور حاضر به پذیرش او نبودند.^{۷۳} بر اساس قانون فدرال، هنگامی که شخصی با دستور اخراج از ایالات متحده مواجه می‌شد، دادستان کل ایالات متحده ملزم به بازداشت او و تکمیل پروسه اخراج وی در عرض ۹۰ روز بود.^{۷۴} با این حال، دادستان کل مدعی بود که اگر در دوره ۹۰ روزه به هر دلیلی نتوان روند اخراج شخص را تکمیل نمود، دوره بازداشت ممکن است تا زمانی که فرد اخراج شود، به‌طور نامحدود ادامه یابد. وکلای همکار اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا در این پرونده وکالت زادویداس را بر عهده داشتند. این وکلا چنین استدلال کردند که قانون بازداشت باید به‌گونه‌ای تفسیر شود که شامل محدودیت ضمنی «زمان معقول» باشد و در غیر این صورت، متعرض حقوق بنیادین افراد خواهد بود.^{۷۵} دادگاه عالی نیز با پذیرش استدلال وکلای منفعت عمومی حکم داد که بازداشت نامحدود برخی از مهاجران بدون امکان آزادی آنها نقض حقوق اساسی آنان است. پس از آن، به گفته بازرس کل ایالات متحده، نزدیک به ۱۳۴۰۰۰ مهاجر با دستورهای نهایی اخراج از سال ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۴ به دلیل حکم زادویداس آزاد شدند.^{۷۶} این پرونده مسائل

72. *Zadvydas v. Davis*

73. See: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/533/678/>

74. Joshua D. Zelman, "Recent Developments in International Law: Anti-Terrorism Legislation - Part Two: The Impact and Consequences", *J. Transnational Law & Policy*, 11, 2(2002), 32.

75. T. Alexander Aleinikoff, "Detaining Plenary Power: The Meaning and Impact of *Zadvydas v. Davis*", *Georgetown Immigration Law Journal*, 16, (2001-2002), 11.

76. See: <http://judiciary.house.gov/news/05242011%20Statement.html>

مربوط به روند قانونی و حقوق بشر را در چهارچوب اجرای قانون مهاجرت برجسته کرد.

۲-۲- دادرسی معطوف به حقوق بنیادین

یکی دیگر از ارکان دعوی منفعت عمومی، حفاظت از حقوق بنیادین شهروندان است. پیش از آغاز بحث، مرور دیدگاه‌های ناظر بر مفهوم «منفعت عمومی» ضروری می‌نماید؛ چراکه تلقی و شناسایی مصادیق منفعت عمومی در ایالات متحده و نظام‌های حقوقی پیرو سنت آنگلو ساکسون با برداشت غالب از این مفهوم در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، یعنی در نظر گرفتن «مجموع خدمات عمومی و نظم عمومی»^{۷۷} به‌عنوان مصادیق نفع عمومی متفاوت است. منفعت عمومی، مفهوم پیچیده و چندوجهی است که اغلب توسط افراد و سازمان‌های مختلف به‌طور متفاوت تفسیر می‌شود. آن‌گونه که در فرهنگ لغات حقوقی بلک (ویرایش یازدهم - ۲۰۱۹) آمده است، منفعت عمومی، رفاه کلی عموم مردم است که می‌بایست مورد شناسایی و حمایت دولت‌ها قرار گیرد. منفعت عمومی، هر آن چیزی است که عموم مردم به‌عنوان یک کل در آن سهیم‌اند. آن چیزی است که توجیه‌گر اعمال قوانین و اجرای مقررات توسط دولت‌ها است. مؤسسه اطلاعات حقوقی (وابسته به دانشکده حقوق دانشگاه کرنل)^{۷۸} در توصیف منفعت عمومی، آن را «حمایت از حقوق و آزادهای فردی، ارتقای رونق اقتصادی، حفظ محیط زیست، ارائه خدمات عمومی ضروری و حفظ نظم عمومی» دانسته است. فرهنگ لغت میراث آمریکایی^{۷۹} نیز آن را «منافع جامعه به‌عنوان یک کل، در مقابل منافع افراد یا گروه‌های خصوصی» تعریف کرده است.

۲-۲-۱- تئوری‌های ناظر بر مفهوم منفعت عمومی

صاحب‌نظران به وجود حداقل دو تئوری در زمینه تعریف و شناسایی نفع عمومی قائل‌اند: الگوی جمهوری‌گرا و الگوی لیبرالیستی.^{۸۰} در برداشت جمهوری‌گرایانه از منفعت عمومی، باور به یک نفع عمومی قائم‌به‌ذات دارد. به‌صورتی که آن را منافی می‌دانند که اعضای جامعه به‌صورت یک کل، دارا هستند. این نفع عمومی کاملاً مستقل از منافع فردی و شخصی اعضای جامعه است؛ یعنی هر آنچه به‌طور مشترک و با وجود تمام تعارضات منافع موجود بین اعضای جامعه، به همگان تعلق دارد. نمونه بارز این دیدگاه را می‌توان در نظام حقوقی رومی ژرمن و به‌طور ویژه در جمهوری خواهی فرانسوی یافت.

۷۷. سیدمجتبی واعظی، حقوق اداری ۱ (تهران: میزان، ۱۴۰۰)، ۶۷.

78. The Legal Information Institute (Cornell Law School)

79. The American Heritage Dictionary

۸۰. الیزابت زولر، درآمدی بر حقوق عمومی، ترجمه سید مجتبی واعظی، چاپ سوم (تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۶)، ۱۲.

در مقابل این تئوری، در نظرگاه لیبرال، نفع عمومی چیزی جز برآیند منفعت‌های خصوصی نیست؛ به ترتیبی که حاصل جمع ترجیحات شخصی و خصوصی افراد، نفع عمومی را صورت می‌بخشد. به بیان دیگر، «هدف تئوری لیبرال، تضمین حداکثر حمایت از نفع‌های فردی است»؛ بنابراین در این دیدگاه از مفهوم نفع عمومی، حقوق و آزادی‌های فردی از جمله مهم‌ترین مصادیق منفعت عمومی به شمار می‌رود. جلوه بارز این تلقی از نفع عمومی را می‌توان در کشورهای آنگلو ساکسونی و نظام‌های پیرو کامن‌لا، همچون ایالات متحده آمریکا، یافت؛ بنابراین در «دعای منفعت عمومی»، مراد از نفع عمومی، حقوق و آزادی‌های بنیادین افراد است و نمی‌توان ماهیت و کارکرد این دعاوی را با بهره‌گیری از تعاریف رایج و متداول از مفاهیم نفع عمومی و حقوق عامه در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، متناظر پنداشت؛ چراکه آنچه به‌طور عمده از مفهوم حقوق عامه به ذهن متبادر می‌گردد، حقوقی است که متعلق به همگان است؛^{۸۱} حال آنکه حقوق و آزادی‌های بنیادین، ناظر به حقوق فردی افراد و تکالیف مصرح و مشخص دولت نسبت به آن است.^{۸۲}

۲-۲-۲- الگوهای متنوع دادرسی معطوف به حقوق بنیادین

قانون اساسی به‌عنوان عالی‌ترین سند حقوقی، آن‌چنان‌که چارلز هاورد مک‌ایلوین^{۸۳} می‌گوید، همانا «صورت‌بندی آگاهانه افراد از حقوق بنیادین» است.^{۸۴} حقوق بنیادین آن دسته از حقوق هستند که نقض آنها موجب زوال شخصیت فرد می‌گردد؛^{۸۵} بنابراین اهمیت پایبندی هر نظام حقوقی به رعایت حقوق بنیادین افراد بدیهی می‌نماید؛ چراکه حیات و کرامت جامعه انسانی بر پایه رعایت آنها استوار شده است. نظام‌های حقوقی از شیوه‌های متفاوتی برای اطمینان و ضمانت اجرای حقوق بنیادین شهروندان بهره می‌جویند. در جمهوری فدرال آلمان شهروندان مجازند تحت شرایطی، نزد دادگاه قانون اساسی،

۸۱. محمد صالح نقره‌کار، نقش دادستان در صیانت از حقوق عامه (تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۸)، ۱۶.

۸۲. برای شناسایی دقیق‌تر روند شکل‌گیری تئوری‌های فوق‌الذکر نک:

Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books, 1983).

83. Charles Howard McIlwain

84. Charles Howard McIlwain, *Constitutionalism: Ancient and Modern* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1947), 2.

85. Gary S. Goodpaster, "The Constitution and Fundamental Rights", *Arizona Law Review*, 15, 479(1973), 4.

دادخواهی اساسی^{۸۶} نمایند.^{۸۷} پس از اصلاحات انجام شده در قانون اساسی فرانسه در سال ۲۰۰۸، می‌توان از محاکم درخواست «پرسش مقدماتی اساسی بودن»^{۸۸} نمود که برخی آن را دادخواهی اساسی غیرمستقیم نامیده‌اند.^{۸۹} در کشور برزیل، پس از اصلاحات قانون اساسی در سال ۱۹۸۸، آنچه وزارت عمومی^{۹۰} خوانده می‌شود و در نقش دادستانی عمومی، مستقل از هر سه قوه عمل می‌کند،^{۹۱} در کنار مردم و نهادهای مردم‌نهاد قادر به پیگیری قضایی نقض حقوق بنیادین مصرح در قانون اساسی و اسناد بین‌المللی است.^{۹۲} دعاوی منفعت عمومی نیز شیوه‌ای است که به این منظور در ایالات متحده و برخی دیگر از کشورها مورد استفاده است.

۲-۳- پیشینه و زمینه تاریخی دادرسی معطوف به حقوق بنیادین در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا

بررسی پیشینه دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده نیز بیانگر آن است که ریشه‌های دعاوی منفعت عمومی را می‌توان در جنبش حقوق شهروندی و مبارزات اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا یافت. این اتحادیه به‌عنوان یک لابی شهروندان در طول جنگ جهانی اول طراحی شد تا توجه افکار عمومی و دولت را به نقض متمم اول قانون اساسی ایالات متحده آمریکا^{۹۳} جلب کند. اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا را می‌توان تبار بی‌واسطه مؤسسات حقوقی منفعت عمومی دانست. این اتحادیه از همان ابتدا، برای مقابله با تجاوز به حقوق قانونی افراد در مواردی که اغلب شامل «مسائل حساسیت‌برانگیز آزادی بیان، حریم خصوصی و آیین دادرسی» می‌شد، بر راهبردهای مختلفی همچون لابی‌گری، طرح دعاوی سازمان‌دهی عمومی، آموزش عمومی و استفاده از نفوذ شخصی بر سیاستمداران دغدغه‌مند متکی

86. Verfassungsbeschwerde

۸۷. خلف‌رضایی، حسین، «بررسی وظایف و کارویژه‌های دادگاه قانون اساسی فدرال آلمان». بررسی‌های حقوق عمومی، ۲، ۳ (۱۳۹۲)، ۱۶-۲۰.

88. Question Prioritaire De Constitutionnalité

۸۹. ولی‌رستمی و محمد کبگانی، «تضمینات اساسی حق‌ها و آزادی‌های بنیادین: واکاوی آیین دادخواهی اساسی در فرانسه و انگلستان»، مطالعات حقوق عمومی، ۵۱، ۲ (۱۴۰۰)، ۵-۷.

90. Ministério Público

91. See in: http://www.mp.ap.gov.br/portal/preview_pagina.php?codigo_pagina=90

92. Oscar Vilhena Vieira, "Public Interest Law: A Brazilian Perspective". *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, 13, 1(2008), 219-261.

۹۳. متمم اول قانون اساسی ایالات متحده آمریکا حکومت را از وضع قوانین برای تثبیت یک دین به‌عنوان دین رسمی، ممنوع کردن اعتقاد آزاد به دین، یا محدود کردن آزادی بیان، حق تجمع صلح‌آمیز، یا حق شکایت به‌منظور جبران خسارت‌ها از سوی دولت باز می‌دارد.

بود.^{۹۴} عملکرد برجسته این اتحادیه ترویج این ایده بوده است که دولت برای اجرای یک حکمرانی شایسته به یک سازمان کاملاً متشکل از شهروندان، خارج از دولت و به‌عنوان ناظر، برای نظارت بر عملکرد خود و محافظت در برابر فساد و سوءاستفاده از قدرت نیاز دارد.^{۹۵}

جنبش حقوق شهروندی را می‌توان مزرعه‌ای دانست که دعوای منفعت عمومی در خاک آن رشد کرد و حاصل داد. مؤسسات حقوقی منفعت عمومی که از دهه ۱۹۶۰ در خصوص مسائل محیط زیست و حقوق مصرف‌کننده فعالیت می‌کردند، سازمان‌دهی و استراتژی خود را مدیون اقدامات الهام‌بخش و پیروزی‌های درخشان انجمن ملی برای ترقی رنگین‌پوستان و صندوق حمایت و آموزش حقوقی وابسته به آن^{۹۶} در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ می‌دانند. سازمان NAACP در دهه ۱۹۳۰ با طرح‌ریزی و پیگیری «یک پویش جامع علیه محرومیت‌های عمده حقوقی، سیاسی و اقتصادی که سیاه‌پوستان آمریکا از آن رنج می‌بردند» گام مهمی در روند تکامل دعوای منفعت عمومی برداشت. این سازمان یک استراتژی حقوقی را ایجاد نمود که شامل یک دعوای حقوقی بلندمدت می‌شد؛ این دعوای حذف تفکیک نژادی در آموزش، اشتغال و مسکن متمرکز بود.

دعوای صندوق حمایت و آموزش حقوقی که از شاخه‌های سازمان فوق‌الذکر بود، در سال ۱۹۵۴ دعوای پرآوازه براون علیه هیئت آموزش و پرورش^{۹۷} را با هدف حذف تبعیض نژادی در مدارس، در دیوان عالی مطرح نمود که منجر به اتخاذ زنجیره‌ای از تصمیمات پراهمیتی شد و در نهایت مبنای قانونی جداسازی (رنگین‌پوستان از سفیدپوستان) را در اماکن عمومی از میان برداشت.^{۹۸} این پیروزی‌های حقوقی و قضایی زمینه‌ساز تغییرات سیاسی شد؛ به نحوی که کمیسیون فدرال حقوق شهروندی در سال ۱۹۵۸ تأسیس شد و در سال ۱۹۶۴ قانون حقوق شهروندی (مدنی)^{۹۹} به تصویب کنگره رسید. این قانون مبنایی برای اعمال برابری در آموزش، اشتغال و بهره‌گیری از امکانات عمومی در سطح فدرال بود.

94. Robert L. Rabin, "Lawyers for Social Change: Perspectives on Public Interest Law", *Stanford Law Review*, 28, 2(1976), 214.

95. Amanda Harmon Cooley, "American Civil Liberties Union (ACLU)", in *Encyclopedia of Social Networks*, Vol 1, Edited by George A. Barnett (Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2011), 26.

96. National Association for the Advancement of Colored People Legal Defense and Education Fund (NAACP-LDF).

97. *Brown v. Board of Education*

۹۸. در سال ۱۹۵۴، دادگاه عالی ایالات متحده در مورد براون علیه هیئت آموزش حکم داد که جداسازی نژادی در مدارس دولتی خلاف قانون اساسی است. این تصمیم مهم راه را برای دعوای حقوق شهروندی بیشتر در دهه ۱۹۶۰ و پس از آن هموار کرد.

99. *Civil Rights Act*

۲-۲-۴- بررسی پرونده‌های شاخص

بررسی و تحلیل پرونده‌های مهم دعاوی منفعت عمومی در ایالات متحده نیز مهر تأییدی بر این موضوع است که حفاظت از حقوق بنیادین شهروندان، رکنی ناگسستنی از دعاوی منفعت عمومی است. یکی از نمونه‌های این دعاوی که منجر به تغییر قوانین در حوزه حقوق بشر و دادرسی عادلانه شد، دعاوی «میراندا علیه آریزونا» در سال ۱۹۶۶ است.^{۱۰۰} در این دعاوی^{۱۰۱} دیوان عالی ایالات متحده آمریکا با تفسیر موسعی از فرازی از متمم پنجم قانون اساسی آمریکا،^{۱۰۲} تصمیم مؤثری اتخاذ نمود که بر اساس آن، اختیارات دادستان‌ها برای بهره‌گیری و استناد به اظهارات متهمان در زمان بازداشت و تحقیق - بازجویی نزد پلیس را محدود می‌کرد و به حقوق بازداشت‌شدگان و متهمان می‌افزود. در ۱۳ مارس ۱۹۶۳، ارنستو میراندا توسط اداره پلیس فونیکس در ایالت آریزونا، بر اساس شواهدی که او را به تجاوز جنسی به یک زن هجده‌ساله، ده روز پیش از آن مرتبط می‌کرد، دستگیر شد. پس از دو ساعت بازجویی توسط افسران پلیس، میراندا اعتراف به اتهام تجاوز جنسی را در فرم‌هایی که حاوی بیانیه تایپ شده بود، امضا کرد. این اظهارات سپس در دادگاه به‌عنوان اقرار مورد استناد واقع شد و متهم برای هر اتهام به ۲۰ سال زندان محکوم شد. وکیل تسخیری میراندا با استناد به اینکه اقرار موکل وی نزد پلیس، بدون رعایت تشریفات و تحت فشار انجام شده است، به دیوان عالی ایالت آریزونا برای نقض حکم شکایت برد؛ اما دیوان عالی این ایالات با استناد به امضای متهم و عدم درخواست وی برای حضور وکیل، رأی دادگاه را تأیید و ابرام نمود. پس از آن با کمک مؤسسه حقوقی فعال در دعاوی منفعت عمومی^{۱۰۳} که در زمینه حقوق شهروندی فعالیت می‌کرد و بارها درباره شیوه‌های خشونت‌آمیز بازجویی توسط پلیس ابراز نگرانی کرده بود، اعتراض به تصمیم دیوان عالی آریزونا در دیوان عالی آمریکا مطرح شد.

تأیید از آن، برداشت غالب از این عبارت در متمم پنجم قانون اساسی آمریکا «... هیچ‌کس در هیچ مورد کیفری به ادای شهادت علیه خود مجبور یا از زندگی آزاد و دارایی خویش بدون طی مراحل قانونی لازم محروم نخواهد شد...» این بود که اقرار و اعتراف اجباری نزد دادگاه مسموع نخواهد بود. اما با تفسیر دیوان عالی این کشور، اقرار و اعتراف متهم در صورتی در دادگاه قابل استناد است که دادستان بتواند

100. *Miranda v. Arizona*101. See: <https://www.uscourts.gov/educational-resources/educational-activities/facts-and-case-summary-miranda-v-arizona>

۱۰۲. ... هیچ‌کس در هیچ مورد کیفری به ادای شهادت علیه خود مجبور یا از زندگی آزاد و دارایی خویش بدون طی مراحل قانونی لازم محروم نخواهد شد....

103. *Lyndon B. Johnson*

نشان دهد شخص، قبل و در حین بازجویی از حق مشورت با وکیل و حق «سکوت» مطلع شده است. در واقع دادستان موظف به رعایت رویه‌ای است که طبق آن متهم پس از دستگیری و پیش از بازجویی می‌بایست به‌طور آگاهانه از حقوق خود به‌عنوان یک متهم آگاهی یابد.^{۱۰۴} بنابراین در نهایت دیوان عالی ایالات متحده آمریکا با رأی مثبت ۵ قاضی از ۹ قاضی حکم محکومیت میراندا را نقض نمود و پرونده را برای محاکمه مجدد به دادگاه آریزونا ارجاع داد. استدلال قضات موافق نقض رأی این بود که مطابق متمم پنجم قانون اساسی، اقرار و اعتراف اجباری قابل پذیرش و استناد نیست و مصادیق اجبار صرفاً محدود به تهدید و فشار نیست؛ بلکه عدم دسترسی متهم به وکیل و عدم تفهیم وی نسبت به حقوق قانونی او پیش از بازجویی نیز اقرار و اعتراف را فاقد اعتبار استنادی می‌نماید.^{۱۰۵} تصمیم دیوان عالی آن‌چنان پرسروصدا و تأثیرگذار بود که تلاش‌های پلیس ایالات متحده برای اطمینان از آگاهی مظنونان و متهمان از حقوق خود، اصطلاح «هشدارهای میراندا»^{۱۰۶} نام گرفت.

در زمینه حقوق شهروندی و دادرسی عادلانه، در پرونده‌ای مشهور با عنوان «گیدئون علیه وین‌رایت» (۱۹۶۳)^{۱۰۷} نیز، دیوان عالی آمریکا در پی دفاعیات^{۱۰۸} و استدلال‌ات شایسته وکیل منافع عمومی آبه فورتاس^{۱۰۹} با استناد به متمم ششم قانون اساسی آمریکا^{۱۱۰} که حق داشتن وکیل در تمامی پرونده‌های کیفری را برای افراد بیان می‌دارد، کلیه ایالات آمریکا را ملزم نمود ترتیبات دسترسی به خدمات وکالت قضایی را برای متهمان در تمامی جرایم فراهم سازند. تا پیش از آن خدمات وکالت تسخیری، در

104. Saul M Kassin & Rebecca J Norwick, "Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence", *Law and Human Behavior*, 28, 2(2004), 215.

105. Carlos R. Soltero, "Miranda v. Arizona (1966) and the Rights of the Criminally Accused", in *Latinos and American Law: Landmark Supreme Court Cases* (Austin, TX: University of Texas Press, 2006), 61-74.

106. Miranda Warning

107. Gideon V. Wainwright (1963)

۱۰۸. تمرکز استدلال‌ات وی بر پیچیدگی قوانین کیفری و حساسیت مجازات‌ها علیه جان و آزادی افراد بود. او با اشاره به اینکه مشهورترین وکیل جنایی ایالات متحده در آن زمان، هنگامی که با اتهام شهادت دروغ مواجه شد، پیش از هر چیز برای خود وکیل کیفری برگزید، اذعان داشت لزوم تعیین وکیل در تمام پرونده‌های کیفری، مانند دسترسی به پزشک برای بیماران، امری کاملاً با ارزش حیاتی است. نک:

<https://memphismagazine.com/features/columns/abe-fortas-supreme-court-memphis/>

109. Abe Fortas

۱۱۰. در کلیه دادرسی‌های کیفری، متهم از حقوق ذیل برخوردار خواهد بود: حق محاکمه سریع و علنی توسط هیئت‌منصفه بی‌طرف ایالت و منطقه‌ای که جرم در آن رخ داده است، منطقه مزبور را باید قانون از پیش تعیین کرده باشد، حق آگاهی از ماهیت و دلیل اتهام، حق مواجهه با شهودی که علیه او شهادت می‌دهند، احضار شهود به نفع خود و حق داشتن وکیل برای دفاع از خود.

دادگاه‌های ایالتی و نه فدرال، تنها مربوط به جرایم مهم و پرونده‌های پیچیده می‌شد؛ اما گیدئون فرد کم‌سواد و فقیری که متهم به یک سرقت خرد شده بود، هنگامی که در زندان ایالتی فلوریدا، دوران حبس پنج‌ساله خود را می‌گذراند، روی کاغذی ساده که در کتابخانه زندان موجود بود، نامه‌ای به دیوان عالی آمریکا نوشت و شرایط خود را شرح داد. دیوان عالی با دریافت نامه، وکیلی برای پیگیری پرونده او تعیین نمود که از جمله وکلای منفعت عمومی بود. در پی تلاش‌های این وکلای منفعت عمومی، پرونده‌ای در دیوان عالی آمریکا پیگیری شد که یکی از اساسی‌ترین حقوق افراد، یعنی دسترسی به محاکمه عادلانه را تقویت کرد؛ به نحوی که پس از آن دادگاه‌های تمام ایالات آمریکا موظف شدند در تمامی پرونده‌های کیفری برای تمامی متهمان فاقد وکیل، از همان ابتدا وکیل تعیین نمایند.^{۱۱۱} هزینه این وکلای تسخیری بر دوش دولت‌های ایالتی قرار گرفت.

دیگر مورد مشهور در زمینه حقوق زنان، پرونده بسیار نام‌آشنای «رو علیه وید»^{۱۱۲} در سال ۱۹۷۳ بود که در پی آن، دیوان عالی حق سقط جنین را برای زنان، از جمله حقوق بنیادین، در نظر گرفت.^{۱۱۳} دیوان عالی، با تفسیری از رویه قانونی^{۱۱۴} در متن متمم چهاردهم قانون اساسی آمریکا،^{۱۱۵} سقط جنین را در حوزه حق بر حریم خصوصی قرار داد. به ترتیبی که با تقسیم دوران بارداری به سه دوره سه‌ماهه، اختیار سقط جنین را در دوران نخست مطلقاً به مادران اعطا نمود.^{۱۱۶} بیش از آن سقط جنین در ایالت متحده (به جز ایالت فلوریدا از سال ۱۹۷۱) جرم تلقی می‌شد و مرتکب و معاون آن، تحت تعقیب کیفری قرار می‌گرفت.^{۱۱۷}

در سال ۱۹۶۹ زنی ۲۱ ساله که در دعوا با نام مستعار جین‌رو حضور داشت، سومین فرزند خود را باردار بود. از آنجا که وی گمان می‌کرد مطابق قوانین ایالت تگزاس تنها راه قانونی سقط جنین، تشکیل جنین از راه زنا با محارم است، به دروغ مدعی این قضیه شد. اما پس از اقدام، دریافت که تنها راه قانونی سقط جنین، امکان خطر جانی برای مادر است. وی پس از ناامیدی از اخذ مجوز قانونی برای

111. See: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/372/335>

112. Roe v. Wade

113. Ronald D. Rotunda & John E. Nowak, *Treatise on Constitutional Law: Substance and Procedure*, 5th edition (Eagan, Minnesota: West, 2012), 13-14.

114. Due Process

۱۱۵. ... هیچ ایالتی بدون طی مراحل قانونی مقتضی، فردی را از حق زندگی، آزادی، یا مالکیت و نیز برخورداری از حمایت مساوی قانون محروم نمی‌کند.

116. See: <https://casetext.com/case/roe-v-wade-2>

117. George F. Cole & Stanisław Frankowski, *Abortion and Protection of the Human Fetus: Legal Problems in a Cross-Cultural Perspective* (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987), 55.

سقط جنین و ناتوانی در تمسک به مراجع غیرمجاز سقط جنین، به سراغ دو وکیل فعال در زمینه وکالت منفعت عمومی^{۱۱۸} رفت و آنها دعوایی را در ناحیه شمالی تگزاس مطرح کردند. اگرچه پیش از تصمیم دادگاه خانم رو فرزند خود را متولد کرد و به فرزندخواندگی سپرد.^{۱۱۹} وکلای وی علی‌رغم زایمان خانم رو نزد دیوان عالی ایالات متحده دعوایی علیه هنری وید، دادستان ایالت تگزاس، مطرح نمودند و سرانجام با نسبت هفت رأی موافق و دو رأی مخالف، دیوان عالی قوانین ایالت تگزاس در زمینه محدودیت حق سقط جنین را بر خلاف قانون اساسی آمریکا تشخیص داد و رأی تاریخی مبنی بر به رسمیت شناختن این حق در تمام ایالات آمریکا صادر نمود. اگرچه اقدامات اجتماعی سازمان‌های خصوصی حمایتگر از حقوق زنان، همچون برپایی تظاهرات، سخنرانی‌ها، انتشار بروشور و گزارش را در صدور این رأی نادیده انگاشت.^{۱۲۰}

در هندوستان، معطوف بودن دعوای منفعت عمومی به حقوق بنیادین از وضوح و صراحت بیشتری برخوردار است؛ چراکه بند اول اصل ۳۲ قانون اساسی این کشور،^{۱۲۱} ذیل فصل سوم با عنوان حقوق بنیادین، به هر شهروند این اختیار را می‌دهد که در صورت نقض یک حق بنیادین، دادگاه عالی فدرال یا دادگاه‌های عالی ایالتی را مرجع اعتراض قرار دهد. حقوق بنیادین در فصل سوم قانون اساسی هندوستان فهرست شده و شامل حق برابری (اصول ۱۴-۱۸)، حق آزادی (اصول ۱۹-۲۲)، حق علیه استثمار (اصول ۲۳-۲۴)، حق آزادی مذهبی (اصول ۲۵-۲۸)، حقوق فرهنگی و آموزشی (اصول ۲۹-۳۰) و حق بهره‌مندی از ضمانت اجرای قضایی که در اصول ۳۲-۳۵ آمده و مستند قانونی اقامه دعوای منفعت عمومی در هندوستان است. دیوان عالی و دادگاه‌های عالی از اختیارات مساوی برای صدور قرار، دستور یا دستورالعمل برای اجرای حقوق اساسی برخوردارند. دیوان عالی مفهوم و دامنه حقوق اساسی را به نفع اقلیت ضعیف جامعه گسترش داد. مفهوم و دامنه اصول ۲۱ و ۳۲ قانون اساسی به نفع بخش‌های ضعیف‌تر تفسیر گسترده‌تری داده شد. به ترتیبی که حق حیات به معنای حق معاش نیز تعبیر شد.^{۱۲۲} در

118. Sarah Weddington - Linda Coffee

119. Leslie Friedman Goldstein, *Contemporary Cases in Women's Rights* (Madison: The University of Wisconsin, 1994), 7.

120. See: <http://www.thecrimson.com/article/1971/10/21/rally-today-supports-wheeler-pthe-boston/>

۱۲۱. اصل سی و دوم: ضمانت اجرای قضایی برای حقوق تصریح‌شده در این فصل (فصل سوم: حقوق بنیادین) حق رجوع به دادگاه عالی و بهره‌مندی از دادرسی مناسب برای اجرای حقوق اعطاشده در این فصل تضمین شده است.

122. Parmanad Singh, "Promises and Perils of Public Interest Litigation in India", *Journal of the Indian Law Institute*, 52, 2(2010), 182-188.

پرونده سونیل باترا در برابر اداره کل دهلی^{۱۲۳} به سال ۱۹۷۹، دیوان عالی طی نظری اعلام کرد: «حق به زندگی» شامل حق داشتن یک زندگی سالم برای لذت بردن از تمام توانایی‌های بدن انسان در بهترین شرایط است. این حتی شامل حق حفاظت از سنت، فرهنگ، میراث و همه چیزهایی است که به زندگی انسان معنا می‌دهد. علاوه بر این، این شامل حق زندگی و خواب در آرامش و حق استراحت و سلامتی است.»

در این پرونده، سونیل باترا، یکی از زندانیان زندان تیهار دهلی، دادخواستی کتبی به دادگاه عالی هند ارائه کرد که در آن بر شرایط غیرانسانی و تحقیرآمیز حاکم بر زندان‌های هند تأکید کرد. او مواردی از خشونت در زندان، سوءاستفاده و نادیده گرفتن حقوق اولیه انسانی زندانیان را ادعا کرده بود. این پرونده در درجه اول بر موضوع بزرگ‌تر اصلاحات زندان و نیاز به تضمین رفاه و حقوق زندانیان متمرکز بود. اما در نهایت منجر به تفسیر موسع اصل ۲۱ قانون اساسی هند^{۱۲۴} شد.

با توجه به رویه این دعاوی در هندوستان، موارد زیر اغلب به‌عنوان موضوع دعاوی منفعت عمومی مطرح شده‌اند: نقض حقوق بشر، شناسایی و بازپروری کودکان کارگر و بی‌سرپرست، پیگیری بازداشت و دستگیری غیرقانونی، شکنجه افراد تحت بازداشت پلیس، مرگ در ایام حبس یا بازداشت، خشونت علیه کاست‌ها و قبایل برنامه‌ریزی شده،^{۱۲۵} مرگ از گرسنگی، خشونت علیه زنان، آزار جنسی، قتل‌های ناموسی و ...

۲-۳- دعاوی مؤثر

دعوی مؤثر که به‌عنوان دادخواهی راهبردی نیز شناخته می‌شود، عمل دادخواهی است که هدف آن ایجاد تغییر اجتماعی است. این دعاوی به اقدامات حقوقی اشاره دارد که به‌طور راهبردی با هدف ایجاد تغییرات اجتماعی یا حقوقی گسترده‌تر انتخاب و دنبال می‌شوند و صرفاً به دنبال احقاق حق فرد دادخواه در جریان دادرسی نیستند.^{۱۲۶} به بیان دیگر، دعاوی مؤثر یک دعاوی قضایی است که در آن دادخواه یا دادخواهان به امید دستیابی به نتایج گسترده‌تر از طریق طرح دعاوی حقوقی کنونی و حل و فصل آن،

123. Sunil Batra v. Delhi Administration

۱۲۴. حفاظت از زندگی و آزادی شخصی؛ هیچ‌کس نباید از زندگی یا آزادی شخصی خود محروم شود، مگر در صورتی که در قانون مقرر شده باشد.

125. Scheduled Castes and Scheduled Tribes

126. Andrew D. Freeman & Juli E. Farris, "Grassroots Impact Litigation: Mass Filing of Small Claims", *University of San Francisco Law Review*, 26, (1991), 265.

به دنبال تأثیرگذاری بر تعداد قابل توجهی از مردم در آن وضعیت مشابه هستند. مقصود دادخواه دفاع از حقوق تعداد قابل توجهی از افرادی است که در وضعیت مشابه با وی قرار دارند. چنین شکایت‌هایی ممکن است توسط یک فرد یا گروهی از فعالان اجتماعی یا توسط یک سازمان جامعه مدنی طرح و پیگیری شود. دعاوی منفعت عمومی نیازمند طیف گسترده‌ای از اقدامات غیرقضایی نیز است؛^{۱۲۷} چراکه این‌گونه دعاوی به‌عنوان پدیده‌ای پراهمیت، نمایان، عمومی و خبرساز قادر است تا از طریق آگاهی‌رسانی در خصوص هنجارهای جهان‌شمول حقوق بشری، توجه افکار عمومی را به بی‌عدالتی‌ها جلب کند و با تأثیرگذاری مثبت بر آنان حساسیت عمومی را برانگیزد و منجر به بسیج افراد جامعه در راستای بهبود وضعیت حقوق بشر و بالا بردن سطح عدالت در جامعه شود.

امروزه در ایالات متحده از اصطلاح «حقوق منفعت عمومی»^{۱۲۸} برای اشاره به مفهوم فوق استفاده می‌شود؛ چراکه حقوق منفعت عمومی، در بطن خود دعاوی منفعت عمومی، رایزنی (لابی) با سیاستمداران استفاده از ظرفیت‌های جامعه مدنی را شامل می‌شود. در حقیقت دعاوی منفعت عمومی یکی از عناصر یک برنامه گسترده‌تر است و به‌خودی‌خود یک هدف نیست.^{۱۲۹} وکلای منفعت عمومی اگرچه دادخواهی را همچنان به‌عنوان ابزاری کارآمد در ایجاد تغییرات اجتماعی به کار می‌گیرند، راهبردهای خود را برای این منظور گسترش داده^{۱۳۰} و رایزنی با مقامات و نمایندگان برای تغییر قوانین و مقررات، آموزش عمومی در مورد مسائل حقوقی از طریق نشریات خود و رسانه‌ها و مشاوره حقوقی برای افراد و سازمان‌ها نیز از جمله راهبردهای آنان به شمار می‌آید.

مؤثر بودن دعاوی منفعت عمومی را می‌توان کارکرد اصلی این دعاوی دانست؛ چراکه این دعاوی با فراهم کردن دسترسی به عدالت برای اقشار حاشیه‌ای و یافتن راه‌حلی قانونی برای احقاق حقوق بنیادین آنان، با نمایان ساختن خلأ قانونی یا رویه‌های معارض با حقوق بنیادین افراد، در نهایت منجر به تغییر قوانین و رویه‌ها می‌گردند. آنچه پیش‌تر در خصوص مبارزات اتحادیه حقوق مدنی آمریکا و جنبش حقوق شهروندی ذکر شد، به‌خوبی بیانگر این خصلت و رکن اساسی از دعاوی منفعت عمومی بوده است. جایگاه دیوان عالی فدرال ایالات متحده به‌عنوان دادگاه قانون اساسی و همچنین موقعیت

127. Peter H. Schuck, *Meditations of a Militant Moderate: Cool Views on Hot Topics* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2006), 125.

128. Public Interest Law

129. Claudio Grossman, *Impact Litigation at the American University Washington College of Law* (Washington: Washington College of Law, 2016), 10-15.

130. Aron, Op. Cit. 34.

مشابه دیوان عالی هندوستان، ایفاگر نقش بسیار برجسته‌ای در این رکن جدایی‌ناپذیر دعاوی منفعت عمومی محسوب می‌شود. همان‌گونه که دیدیم، تفسیر موسع قضات دیوان عالی در هر دو نظام حقوقی، راهگشای دعاوی منفعت عمومی بوده است.

دیوان عالی هندوستان امروزه یکی از قوی‌ترین دادگاه‌های قانون اساسی در جهان به شمار می‌رود.^{۱۳۱} دیوان از طریق فعالیت خود در دعاوی منافع عمومی، نقشی فعال و محوری در اداره سیاست هند بر عهده گرفته است. آن‌گونه که در برخی موارد، عملاً وظایفی را که زمانی در حوزه صلاحیت پارلمان و قوه مجریه بود، به عهده گرفته است. از دهه هشتاد میلادی، دیوان عالی هند کنترل انتصابات قضایی را از قوه مجریه سلب کرد و نقشی پیشرو برای سیاست‌گذاری در حوزه‌های تبعیض مثبت،^{۱۳۲} سیاست زیست‌محیطی، آموزش و توسعه بر عهده گرفت. دیوان عموماً در راستای تضمین اجرای تصمیمات خود اقتدار زیادی را اعمال کرده است.

برای شناخت مناسب نقش امروزی دیوان عالی باید پیشینه این نهاد را کاوش نمود. در حقیقت این توسعه رژیم دعاوی منافع عمومی از سال ۱۹۷۷ بود که موجب شد دسترسی مردمی به دیوان عالی هند گسترش یابد و این دیوان قدرت و صلاحیت خود را از طریق پرونده‌های دعاوی منفعت عمومی که شامل سرکوب حقوق بشر و اقدامات سوء حکومت بود، توسعه دهد. به بیان دیگر، از طریق دعاوی منفعت عمومی، دیوان عالی هند خود را به‌عنوان یک «قهرمان» حاکمیت قانون و حکومت مسئولانه در دهه ۱۹۸۰ مطرح کرد.

صلاحیت‌های دیوان عالی هند بر طبق قانون اساسی این کشور شامل اختیار بازبینی قضایی،^{۱۳۳} صلاحیت استیناف در خصوص آرای دادگاه‌های عالی ایالتی، صلاحیت مشورتی از طریق ارجاع مسائل از سوی ریاست جمهوری و صلاحیت اصلی آن بر اساس اصل ۳۲ قانون اساسی است که امکان طرح دعاوی مستقیم را فراهم می‌کند. دادگاه عالی برای اجرای مفاد اصولی که حقوق بنیادین مندرج در فصل سوم را بیان می‌نمایند، دارای این اختیار است که برای اطمینان از اجرای این حقوق، دستوراتی صادر نماید. در ابتدا مجلس مؤسسان در نظر داشت که دیوان به‌عنوان نهادی ضعیف‌تر و تابع پارلمان عمل کند. قانون اساسی این اختیار را به پارلمان اعطا کرد که به‌راحتی تصمیمات دیوان را از طریق فرایند اصلاح قانون اساسی که نیاز به اکثریت در هر دو مجلس دارد، نادیده بگیرد. پس از آن نیز، مجلس

131. Manoj Mate, *Public Interest Litigation and the Transformation of the Supreme Court of India* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 262.

132. Affirmative Action

133. Judicial Review

مؤسسات برای بسیاری از اصول ناظر به حقوق بنیادین، قیدها و محدودیت‌هایی قائل شد. به جز این‌ها، میراث بریتانیایی پوزیتیویسم آستینی^{۱۳۴} به این معنی بود که رویه قضایی اولیه هند با شیوه‌های رسمی‌تر تفسیر قانون اساسی محدود می‌شد؛^{۱۳۵} به تدریجی که استناد قضات دیوان عالی را تنها محدود به قواعد و قوانین موجود می‌نمود.

در طول دوره پس از دهه ۱۹۹۰، دیوان عالی نقش سیاست‌گذاری بینابینی را برای رسیدگی به شکست‌های حاکمیتی در زمینه‌هایی مانند قوانین حقوق بشر، خشونت در بازداشتگاه پلیس و اصلاحات پلیس بر عهده گرفته است؛ حوزه‌هایی که در حیطه صلاحیت دولت مرکزی بوده است، اما در قانون‌گذاری یا تنظیم دستورالعمل‌ها توفیقی نداشته است. به عنوان مثال، در ویشاکا علیه ایالت راجستان^{۱۳۶} در سال ۱۹۹۷، اعلام کرد که آزار جنسی، حقوق برابری جنسیتی و حق زندگی و آزادی را طبق اصول قانون اساسی نقض می‌کند و تا زمانی که پارلمان، قانونی را برای اجرای کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان (که هند امضاکننده آن بود) تصویب کند، دیوان عالی مفاد قواعد کنوانسیون را در قالب دستورالعمل‌هایی الزامی می‌کند و از این طریق آنها را قابل اجرا می‌سازد.^{۱۳۷}

دیوان عالی همچنین نقشی پیشرو در زمینه توسعه و فقر بر عهده گرفته است. در پرونده P.U.C.L.^{۱۳۸} در مقابل هند^{۱۳۹} (۲۰۰۷)، دادگاه حق دسترسی به غذا را به عنوان بخشی از حق زندگی در اصل ۲۱ به رسمیت شناخت و در ادامه دستور داد دولت وظیفه مثبتی برای کمک به جلوگیری از سوءتغذیه و گرسنگی دارد. در سال ۲۰۰۷، دیوان عالی، دولت هند را به پرداخت ۱/۴ میلیون روپیه برای کمک به مبارزه با گرسنگی و سوءتغذیه از طریق اجرای طرح خدمات یکپارچه توسعه کودک الزام نمود.^{۱۴۰} دیوان همچنین نقش کلیدی سیاست‌گذاری در مورد اصلاحات پلیس را بر عهده گرفته است. در پاسخ به مجموعه‌ای از دعاوی منفعت عمومی که پرونده‌های گسترده خشونت در زندان و قتل توسط پلیس

۱۳۴. بسیاری از حقوق‌دانان اولیه هند در انگلستان یا دانشکده‌های حقوق هندی که به سنت‌های بریتانیا تسلط داشتند، تحصیل کرده یا آموزش دیده بودند.

135. S.P. Sathe, *Judicial Activism in India: Transgressing Borders and Enforcing Limits* (New Delhi: Oxford University Press, 2002), 98.

136. *Vishaka v. State of Rajasthan*

137. Ashok Desai and S. Muralidhar, *Public Interest Litigation: Potential and Problems* (New Delhi: Oxford University Press, 2000), 163.

138. *People's Union Of Civil Liberties*

139. *P.U.C.L. v. Union of India*

140. *People's Union for Civil Liberties v. Union of India* (2007) 1 S.C.C. 719

در سراسر کشور را مستند می‌کند، دادگاه در پرونده دی. کی باسو^{۱۴۱} (۱۹۹۷-۲۰۰۳) دستورالعمل‌های ملی را در مورد نحوه بازداشت مظنونان توسط پلیس و بازجویی از مظنونان ایجاد کرد. در تصمیم پراکاش سینگ (۲۰۰۶)، دادگاه دستورالعمل‌هایی را برای اصلاح پلیس ملی صادر کرد و دستور ایجاد یک کمیسیون پلیس ملی را برای نظارت بر اجرای این دستورالعمل‌ها داد. با این حال، در این زمینه و سایر زمینه‌ها، دولت نتوانست به‌طور کامل احکام دادگاه را اجرا کند. در سایر حوزه‌های سیاستی، دیوان نقش مهمی در حمایت فعالانه از دستور کار دولت مرکزی ایفا کرده است.^{۱۴۲}

دیوان عالی هند از پذیرش دعاوی منفعت عمومی به‌شدت استقبال می‌کند تا از نقض مقررات حقوق اساسی و بنیادین مردم در سازمان‌های دولتی یا ارگان‌های عمومی پیشگیری نماید. دیوان به‌تدریج این اختیار را کسب کرد تا به‌طور فزاینده‌ای درگیر نظارت و حتی هدایت فعالیت‌های دولت در موضوعات سیاست زیست‌محیطی، توسعه، آموزش، تبعیض مثبت، مراقبت‌های بهداشتی و سایر زمینه‌ها شود. استون سوئیت،^{۱۴۳} نقش و تأثیر دیوان عالی هندوستان را با تأثیر شورای قانون اساسی فرانسه در «قضایی‌سازی» حکمرانی مقایسه می‌کند.^{۱۴۴} وی استدلال می‌کند که تثبیت حقوق و گسترش جایگاه دادخواه اساسی، جریان ثابتی از ارجاعات را ایجاد نمود که در نهایت «فرایند قضایی خودپایه‌ای را ایجاد کرد». این ارجاعات ساخت بدنه جدیدی از قانون اساسی را برای «توجیه ابطال بر حسب تفسیر مقتدرانه قوانین اساسی» تسهیل کرد که به‌نوبه خود «ارجاعات بیشتری» از طرف احزاب مخالف را برانگیخت. به همین ترتیب در هند، گسترش جایگاه دیوان عالی به تسهیل فرایند مشابه قضایی کمک کرد؛ اگرچه گسترش نقش دادگاه هند اغلب ناشی از شکست دولت در اجرای قوانین قانونی موجود و سایر شکست‌های شدید حاکمیتی بود. دادگاه هند با گسترش دکترین موجود برای دعوت از طیف وسیعی از ادعاهای حاکمیتی به دعوی نفع عمومی در اواخر دهه ۱۹۷۰ و اوایل دهه ۱۹۸۰، توانست خود را از نهادی که ادعاهای نخبگان زمین‌دار و طبقه بالا را قضاوت می‌کرد، به نهادی تبدیل کند که به نقض حقوق بنیادین ضعیف‌ترین اقشار جامعه رسیدگی می‌کرد. مجموعه‌ای وسیع‌تر از ادعاهای گروه‌ها و بازیگران جدید با منافع عمومی که دولت و بازیگران خصوصی را در طیف گسترده‌ای از حوزه‌های

۱۴۱. دی. کی. باسو یک فعال اجتماعی بود که به‌طور غیرقانونی توسط پلیس بازداشت و شکنجه شد.

142. Prashant Bhushan, "Supreme Court and PIL: Changing Perspectives Under Liberalisation", *Economic and Political Weekly*, 39, 18(2004), 1770-1774.

143. Stone Sweet

144. Martin Shapiro, "The Success of Judicial Review and Democracy", in Martin Shapiro and Alec Stone Sweet, *On Law, Politics & Judicialization* (London: Oxford University Press, 2002), 149.

سیاست و موضوع به چالش می‌کشند. این پدیده به دلیل فقدان دولت مسئول و فساد و ناکامی‌های بوروکراتیک، تقاضا برای مداخله قضایی و نظارت بر نهادهای اداری را بیشتر می‌کند.^{۱۴۵} با گذشت زمان، نقش گسترده دیوان در قضاوت این ادعاها منجر به ایجاد مجموعه جدیدی از حقوق اساسی و راه‌حل‌های عادلانه شد که در نهایت قدرت خود دیوان را تقویت کرد و آن را قادر ساخت تا محدودیت‌هایی را بر قدرت دولت در زمینه‌های بحث‌برانگیز مانند تبعیض مثبت اعمال کند.

نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه گفته شد، وجود سازکارهای مشابه «دعوی منفعت عمومی» در نظام‌های حقوقی امری ضروری می‌نماید. تعبیه جایگاهی قانونی برای اقلاری که در معرض تضییع حقوق بنیادین خود در مناسبات سیاسی و اجتماعی جامعه بوده و با راه‌حل‌های معمول قضایی و سیاسی قادر به محافظت از حقوق خویش نیستند، مهم‌ترین بهره و آورده‌ای است که می‌توان از مطالعه مقدماتی دعوی منفعت عمومی در نظام‌های معتبر حقوقی ایالات متحده آمریکا و هندوستان دریافت نمود. علاوه بر این، جایگاه برجسته دیوان عالی در هر دو نظام حقوقی و ایفای نقش درخشان در دادرسی اساسی به‌منظور محافظت از حقوق اساسی افراد، بیش‌ازپیش ایده پسینی بودن نظارت اساسی را تقویت می‌نماید. باید پذیرفت که نظام‌های حقوقی دادرسی اساسی نمی‌تواند تنها محدود بر تضمین ثبات چهارچوب حاکمیتی، تفکیک قوا و مراقبت از سلسله‌مراتب هنجارها و مقررات باشد. رویکرد مبتنی بر حقوق^{۱۴۶} برای دستیابی به تحول مثبت در روابط قدرت میان بازیگران مختلف جامعه، ایجاب می‌نماید که دادرسی اساسی به سمت نظارت قضایی پسینی برای محافظت از حقوق بنیادین مردم میل کند. این رویکرد بیانگر این موضوع است که هر فردی دارای حقوق و منزلتی ذاتی است که می‌بایست رعایت شود و بر استفاده از مکانیسم‌های قانونی برای رسیدگی به بی‌عدالتی‌های سیستمی و توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده‌شده یا آسیب‌پذیر تأکید می‌کند. آن‌گونه که اشاره شد، دادرسی اساسی در کشورهایی همچون فرانسه و آلمان که از ایده دادرسی اساسی متمرکز و پیشینی استفاده می‌کرده‌اند، نیز به این سمت در حال حرکت است که شهروندان عادی هم قادر به شکایت و اعتراض نسبت به قوانین و مقرراتی باشند که حقوق بنیادین آنان را در معرض نقض قرار می‌دهد. دعوی منفعت عمومی نیز با توجه

145. Robert A. Kagan, *Adversarial Legalism: The American Way of Law* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001), 51.

146. Rights-Based Approach

به بنیاد حقوق بشری خود، توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده، پاسخگو کردن مقامات، آموزش و آگاهی‌بخشی حقوقی به شهروندان و مشارکت با سازمان‌های غیردولتی، شیوه‌ای است که کاملاً بر رویکرد مبتنی بر حقوق منطبق است.

در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، امکان شکایت از آیین‌نامه‌های دولتی با استناد به نقض قانون اساسی نزد دیوان عدالت اداری را می‌توان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های رویکرد مبتنی بر حقوق دانست. اما بدیهی است که امکان شکایت قضایی از قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی، مقررات مصوب شوراهای عالی و مجمع تشخیص مصلحت نظام همچنان قابل دسترسی نیست. علاوه بر این، کارکرد دیوان عدالت اداری، بر خلاف دیوان عالی ایالات متحده آمریکا (و هندوستان) تنها در ابطال آیین‌نامه‌های خلاف قانون اساسی محدود می‌شود؛ حال آنکه چنانچه از نظر گذشت، کارکرد اصلی دعاوی منفعت عمومی در تغییر قوانین و رویه‌های موجود با بهره‌گیری از دعاوی ای مؤثر است که خلاً آن نیز در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران مشهود است.

اگرچه در ایالات متحده آمریکا، به واسطه وجود اتحادیه‌های مستقل وکلا در کنار سازمان‌های مردم‌نهاد، جامعه مدنی قدرتمند و تأثیرگذاری شکل گرفته است که قادر به ایجاد تغییرات اجتماعی در راستای ترویج برابری و آزادی از طریق یافتن ضمانت اجرای قضایی ناظر بر حقوق بنیادین افراد است. اما در عین حال در کشور هندوستان، به‌رغم فقدان جامعه مدنی ریشه‌دار، استقلال قوه قضائیه در نظام حقوقی این کشور که در اختیارات ویژه دیوان عالی این کشور تبلور یافته است، به تناسب معضلات اقتصادی و اجتماعی این کشور، موجب تغییرات اجتماعی چشمگیر بوده است. بدیهی است بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه بند دوم و سوم از اصل صد و پنجاه و ششم قانون اساسی ناظر بر وظایف گسترش عدل و آزادی‌های مشروع و نظارت بر حسن اجرای قوانین، می‌تواند مطابق اصل شصت و یکم منجر به توسعه صلاحیت‌های نهادهایی همچون دیوان عالی کشور شده و سازکاری معتبر برای احقاق حقوق بنیادین شهروندان جمهوری اسلامی ایران بیابد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- افشاری، فاطمه و آرین پتفت، «موانع احیای حقوق عامه در حقوق ایران و راهکارهای تحقق مطلوب آن»، دانش حقوق عمومی، ۱۰، ۳۳ (۱۴۰۰)، ۱۱۱-۱۴۰.
  - Doi: 10.22034/qjplk.2021.231
  - پروین، خیرالله و فاطمه اصحابی. «دعای متضمن نفع عمومی ظرفیتی در احیای حقوق عامه؛ مطالعه موردی تطبیقی». پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۹، ۳۴ (۱۴۰۱)، ۳-۳۲.
  - Doi: 10.22091/csiw.2022.8223.2280
  - حبیبی درگاه، بهنام. «مفهوم اصل دسترسی به دادگستری، ویژگی و جلوه‌های آن»، مطالعات حقوقی، ۱۰، ۲۷ (۱۳۹۷)، ۶۱-۹۰.
  - Doi: 10.22099/jls.2018.12550.1619
  - خلف‌رضایی، حسین. «بررسی وظایف و کارویژه‌های دادگاه قانون اساسی فدرال آلمان». بررسی‌های حقوق عمومی، ۲، ۳ (۱۳۹۲)، ۱-۲۶.
  - رستمی، ولی و محمد کبگانی. «تضمینات اساسی حق‌ها و آزادی‌های بنیادین: واکاوی آیین دادخواهی اساسی در فرانسه و انگلستان». مطالعات حقوق عمومی، ۵۱، ۲ (۱۴۰۰)، ۴۹۷-۵۱۷.
  - <https://doi.org/10.22059/jplsq.2018.256450.1726>
  - زولر، الیزابت و سیدمجتبی واعظی. درآمدی بر حقوق عمومی، چاپ سوم. تهران: انتشارات جاودانه، ۱۳۹۶.
  - شجاعیان، خدیجه. «مؤلفه‌های اصل حاکمیت قانون در پرتو تعریف سازمان ملل متحد»، فصلنامه جستارهای حقوق عمومی، ۱، ۳ (۱۳۹۶): ۷۱-۹۰.
  - طهماسبی، علی. «مطالعه تطبیقی شرایط دعوی گروهی در حقوق آمریکا و کانادا: آموزه‌هایی برای حقوق ایران». پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۸، ۳ (۱۳۹۳)، ۱۷۵-۱۷۵.
  - <http://clr.modares.ac.ir/article-20-10986-fa.html>
  - فریدزاده، غزاله و محمدحسن کبگانی. «انواع روش دسترسی به دادرسی اساسی با تأکید بر دادخواهی اساسی»، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۸۵، (بهار ۱۳۹۸)، ۳۲۱-۳۴۸.
  - نقره‌کار، محمدصالح. نقش دادستان در صیانت از حقوق عامه. تهران: انتشارات جنگل، ۱۳۸۸.
  - واعظی، سیدمجتبی. حقوق اداری ۱، تهران: میزان، ۱۴۰۰.
  - هداوند، مهدی. «نظارت قضایی: تحلیل مفهومی، تحولات اساسی». حقوق اساسی، ۷، ۹ (۱۳۸۷)، ۷-۵۶.
- ب) منابع خارجی

- Albiston, Catherine & Laura Beth Nielsen. "The Procedural Attack on Civil Rights: The Empirical Reality of Buckhannon for the Private Attorney General", *Los Angeles Law Review*, 54, (2007), 1-48. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=937114>

- Albiston, Catherine. "Democracy, Civil Society, and Public Interest Law", *Wisconsin Law Review*, 2(2018), 187-214. <https://repository-dev.law.wisc.edu/s/uwlaw/media/40004>

- Aleinikoff, T. Alexander. "Detaining Plenary Power: The Meaning and Impact of *Zadvydas v. Davis*", *Georgetown Immigration Law Journal*, 16, (2001-2002).

- Aron, Nan. *Liberty and Justice For All: Public Interest Law In The 1980s And Beyond*. USA: Westview Press, 2018.

- Bakshi. P.M. *Whytes & Co's Public Interest Litigation (PIL)* by P. M. New Delhi: Whytes & Co., 2018.
- Bettinger-Lopez, Caroline, Davida Finger, Meetali Jain, JoNel Newman, Sarah Paoletti, and Deborah M. Weissman. "Redefining Human Rights Lawyering Through the Lens of Critical Theory: Lessons for Pedagogy and Practice", *Georgetown Journal on Poverty Law & Policy*, XVIII, 3(2011), 337-399. available at https://scholarship.law.upenn.edu/faculty_scholarship/536
- Bhushan, Prashant. "Supreme Court and PIL: Changing Perspectives Under Liberalisation". *Economic and Political Weekly*, 39, 18(2004), 1770-1774. <https://www.jstor.org/stable/4414951>
- Cole, George & Stanisław Frankowski. *Abortion and Protection of the Human Fetus: Legal Problems in a Cross-Cultural Perspective*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987.
- Cooley, Amanda Harmon. "American Civil Liberties Union (ACLU)", in *Encyclopedia of Social Networks*, Vol 1, edited by George A. Barnett. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2011.
- Desai, Ashok and S. Muralidhar. *Public Interest Litigation: Potential and Problems*. New Delhi: Oxford University Press, 2000.
- Dua, Bhagwan D. "A Study in Executive-Judicial Conflict: The Indian Case", *Asian Survey*, 23, 4(1983), 463-483. <https://doi.org/10.2307/2644233>
- Freeman, Andrew D. & Juli E. Farris. "Grassroots Impact Litigation: Mass Filing of Small Claims". *University of San Francisco Law Review*, 26, (1991), 261.
- Friedman Goldstein, Leslie. *Contemporary Cases in Women's Rights*. Madison: The University of Wisconsin, 1994.
- Goodpaster, Gary S. "The Constitution and Fundamental Rights", *Arizona Law Review*, 15, 479(1973).
- Grossman, Claudio. *Impact Litigation at the American University Washington College of Law*. Washington: Washington College of Law, 2016.
- Hershkoff, Helen & David Hollander. "Rights into Action: Public Interest Litigation in the United States" in *Many Roads to Justice: the Law-Related Work of Ford Foundation Grantees around the World*, edited by Mary McClymont & Stephen Golub. USA: Ford Foundation, 2000.
- Houck, Oliver A. "With Charity for All". *Yale Law Journal*, 93, 8(1984), 1415-1563. available at <http://hdl.handle.net/20.500.13051/16290>
- Kagan, Robert A. *Adversarial Legalism: The American Way of Law*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001.
- Kassin, Saul M. & Rebecca J Norwick. "Why People Waive Their Miranda Rights: The Power of Innocence". *Law and Human Behavior*, 28, 2(2004), 211-221. Doi: 10.1023/b:lahu.0000022323.74584.f5.

- Maranlou, Sahar. *Access to Justice in Iran: Women Perceptions and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Mate, Manoj. *Public Interest Litigation and the Transformation of the Supreme Court of India*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- McIlwain, Charles Howard. *Constitutionalism: Ancient and Modern*. Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 1947.
- Open Society Foundations. *Leveraging the SDGs for Inclusive Growth: Delivering Access to Justice for All*. OECD, 2016, 1-20.
- Otteh, Joseph. *Litigating for Justice: A Primer on Public Interest Litigation (PIL)*. Lagos, Nigeria: Access to Justice, 2012.
- Peiris, G.L. "Public Interest Litigation in the Indian Subcontinent: Current Dimensions". *International and Comparative Law Quarterly*, 40, 1(1991), 66-90. doi:10.1093/iclqaj/40.1.66
- Powell, John A. "Righting the Law: Seeking a Humane Voice". *West Virginia Law Review*, 96, (1993), 333.
- Rabin, Robert L. "Lawyers for Social Change: Perspectives on Public Interest Law", *Stanford Law Review*, 28, 2(1976), 207-261. <https://doi.org/10.2307/1228120>
- Rhode, Deborah L. "Access to Justice". *Fordham Law Review*, 69, 5(2001), 1785-1819. Available at: <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol69/iss5/11>
- Rogovin, Mitchell & William D. Ruckelshaus. *Balancing the Scales of Justice: Financing Public Interest Law in America*. Washington: Council for Public Interest Law, 1976.
- Rotunda, Ronald D. & John E. Nowak. *Treatise on Constitutional Law: Substance and Procedure*, 5th edition. Eagan, Minnesota: West, 2012.
- Sathe, S.P. *Judicial Activism in India: Transgressing Borders and Enforcing Limits*. New Delhi: Oxford University Press, 2002.
- Schuck, Peter H. *Meditations of a Militant Moderate: Cool Views on Hot Topics*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2006.
- Shapiro, Martin. "The Success of Judicial Review and Democracy", in Martin Shapiro and Alec Stone Sweet, *On Law, Politics & Judicialization*, London: Oxford University Press, 2002. <https://doi.org/10.1093/0199256489.003.0005>
- Silva, Fabio de Sa e. *Lawyers and governance in a globalizing world: narratives of "public interest law" across the Americas*. Boston, Massachusetts: Northeastern University, 2012. <https://doi.org/10.17760/d20002743>
- Singh, Parmanad. "Promises and Perils of Public Interest Litigation in India", *Journal of the Indian Law Institute*, 52, 2(2010), 172-188. <https://www.jstor.org/stable/43953493>
- Soltero, Carlos R. "Miranda v. Arizona (1966) and the Rights of the Criminally Accused", in *Latinos and American Law: Landmark Supreme Court Cases* (Austin, TX: University of Texas Press, 2006), 61-74. <https://doi.org/10.7560/713109-007>
- Talisse, Robert. "Deliberation", in David Estlund (ed.), *The Oxford Handbook of Political*

Philosophy. Oxford Handbooks online edn, Oxford Academic, (2012), 204-222. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195376692.013.0011>

- Vieira, Oscar Vilhena. "Public Interest Law: A Brazilian Perspective". *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*, 13, 1(2008), 219-261. available at <https://www.jstor.org/stable/45302226>

- Walzer, Michael. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983.

- Zelman, Joshua D. "Recent Developments in International Law: Anti-Terrorism Legislation - Part Two: The Impact and Consequences", *J. Transnational Law & Policy*, 11, 2(2002), 421-441.

